

Masterthesis

27 juni 2025

GEPERCIPIEERDE RECENTE VERANDERINGEN IN SLOTERMEEER

VERSLAG VAN EEN KWALITATIEF
SOCIOLOGISCH ONDERZOEK
ONDER LANGWONENDEN

Student: Diego Garzón Florez

Studentnummer: 2830494

datum: 27-06-2025

Emailadres: d.a.garzonflorez@student.vu.nl

Naam begeleider: Stefan Metaal

Tweede beoordelaar: Fabian Holle

Woorden: 15.139

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Executive Summary	4
Wetenschappelijke relevantie	8
Maatschappelijke relevantie	9
Herstructurering	10
Problematiek in Slotermeer	14
Sociale eenzaamheid	15
Netwerkvorming	17
Sociale cohesie	17
Methodologie	19
Epistemologische en ontologische grondslag	19
Positionaliteit	21
Onderzoeksmethoden	22
Dataverwerking	23
Data-analyse	23
Data management	23
Tekortkomingen	24
Resultaten	25
Gepercipieerde veranderingen	25
De nieuwe bewoners	26
‘Overbruggend’ sociaal kapitaal	28
Sociale cohesie	31
Buurtactiviteiten	34
Eenzaamheid	35
Conclusie en discussie Antwoord op onderzoeksvragen	37
Discussie	40
Bijlagen.....	43
<i>Bijlage 2: Literatuurlijst.....</i>	<i>43</i>
<i>Bijlage 2: Stakeholderbijlage</i>	<i>51</i>

Voorwoord

Dit onderzoek is geschreven in het kader van mijn masteropleiding Sociologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam en richt zich op de veranderende bevolkingssamenstelling in Slotermeer en de gevolgen daarvan voor de sociale cohesie. De afgelopen jaren heeft Slotermeer ingrijpende demografische en ruimtelijke veranderingen doorgemaakt, waarbij nieuwe bevolkingsgroepen zich in de wijk hebben gevestigd en bestaande sociale netwerken (verder) onder druk zijn komen te staan. Vooral onder langwonenden leeft het gevoel dat de buurt minder verbonden is geworden, wat vragen oproept over de gevolgen van stadsvernieuwing en de nieuwe bewoners op sociale cohesie en eenzaamheid.

Mijn interesse in dit onderwerp ontstond door mijn persoonlijke interesse in gentrificatie, woonbeleid en activisme rondom het tekort van betaalbare woningen. Ik merk al jaren dat er een grote kloof bestaat tussen beleidsretoriek over economisch gemengde wijken en de dagelijkse realiteit van buurtbewoners. Dit onderzoek is een poging om die kloof te begrijpen in de context van Slotermeer, en inzicht te geven in hoe langwonenden de veranderingen in Slotermeer ervaren.

Ik wil graag mijn dank uitspreken aan alle respondenten die hun tijd en ervaringen hebben gedeeld. Zonder hun openheid en medewerking waren hun ervaringen niet bekend geweest bij mij en de lezers van dit onderzoek. Ook ben ik VoorUit Project, Projectleider Fabian Vlastuin en de VoorUiters dankbaar voor hun ondersteuning en inzet voor buurtbewoners van Slotermeer. Daarnaast dank ik mijn begeleider voor de waardevolle feedback tijdens dit proces.

Hopelijk draagt dit onderzoek bij aan een beter begrip van de sociale gevolgen van stadsvernieuwing en menging in de context van Slotermeer, en biedt het bruikbare inzichten voor beleidsmakers, buurtorganisaties en andere betrokkenen om eenzaamheid tegen te gaan en de leefbaarheid in wijken als Slotermeer te versterken.

Executive Summary

Probleem en maatschappelijke relevantie

Slotermeer ondergaat significante demografische veranderingen als gevolg van stadsvernieuwing en gentrificatie, wat leidt tot een instroom van nieuwe bewoners zoals expats, ‘nieuwe stedelingen’, en statushouders. Tegelijkertijd ervaren langwonenden, met name ouderen en mensen zonder migratieachtergrond, een afname van sociale cohesie en een toename van eenzaamheid. Uit onderzoek blijkt dat sociale eenzaamheid samenhangt met beperkt sociaal kapitaal en verminderde sociale cohesie, wat kan leiden tot gezondheidsproblemen en maatschappelijke kosten (Pacolet et al., 2023; Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022).

Voor VoorUit, die buurtactiviteiten organiseert met verschillende doeleinden, waaronder het verminderen van eenzaamheid, is het essentieel om te begrijpen hoe langwonenden deze veranderingen ervaren. De studie sluit aan bij het doel om sociale verbindingen te versterken en biedt inzicht in de behoeften van de doelgroep van VoorUit in een snel veranderende wijk.

Resultaten

De perceptie van de veranderingen verschilt van de realiteit: Langwonenden zien wat betreft veranderingen in bevolkingssamenstelling vooral de komst van Turkse en Marokkaans-Nederlandse gezinnen die er in recente jaren in de buurt bij zijn gekomen, terwijl statistieken laten zien dat nieuwe stedelingen, Europese migranten en statushouders de grootste groepen onder nieuwe bewoners vormen, met uitzondering van Slotermeer-Zuidoost. Dit komt met name naar voren bij respondenten met een Surinaamse migratieachtergrond en respondenten zonder migratieachtergrond, waarvan de woonduur erg verschilt.

Er is beperkt contact tussen bewoners: Sociale interactie tussen langwonenden en nieuwe bewoners is er weinig doordat de nieuwe bewoners zich niet zouden voorstellen, en niet zouden reageren wanneer iemand gedag zegt of zwaait. Met enkele nieuwe bewoners, en met burens die net als de respondenten langwonend zijn, is het contact oppervlakkig (groeten, af en toe een praatje).

Diepgaand contact (bijvoorbeeld bezoek) komt niet vaak voor, maar daar zeggen veel respondenten ook geen behoefte aan te hebben. Dit beperkt contact lijkt te komen door verschillen in levensfase, spanningen, taalbarrières en het gebrek aan participatie door nieuwe bewoners bij buurtactiviteiten.

Sociale cohesie onder druk: Door verhuizingen van personen in hun sociaal netwerk, gebrek aan wederzijds sociaal gedrag en spanningen die ontstaan rondom de omgang met gemeenschappelijke ruimtes (zoals de trappenhuis) staat de sociale cohesie steeds verder onder druk. Ook het zich niet

voorstellen door nieuwe bewoners en het niet betrokken zijn bij buurtactiviteiten door deze groep, zou bijdragen aan dat er geen contact ontstaan tussen langwonenden en nieuwe bewoners, met een verlaagde sociale cohesie als gevolg.

(Sociale) eenzaamheid: Oudere bewoners zonder migratieachtergrond ervaren sociale eenzaamheid in hun buurt door het ontbreken van "overbruggend sociaal kapitaal" (contact buiten de eigen groep), de verminderde sociale cohesie en doordat activiteiten waar zij aan deelnemen vooral worden bezocht door langwonenden (met vaak ook geen migratieachtergrond). Maar deze langwonenden die aan de activiteiten deelnemen lijken vaak niet hun directe buren te zijn, waardoor zij daar veel contacten uit halen die zij ook in hun directe omgeving tegenkomen. Contact met directe buren die ook langwonend zijn is er wel maar dat lijkt door het vertrek van buren door de stedelijke vernieuwing minder te worden waardoor er te verwachten valt dat zij op den duur meer risico lopen om sociale eenzaamheid te ervaren

Langwonenden met een Surinaamse migratieachtergrond lijken ondanks dat zij net als de bewoners zonder migratieachtergrond slecht contact met nieuwe bewoners hebben, wel beter contact te hebben met andere langwonenden in de buurt.

Maatschappelijke betekenis:

De studie benadrukt dat stadsvernieuwing niet vanzelf tot contact tussen nieuwe bewoners en langwonenden, of tussen bevolkingsgroepen leidt. Beleid moet verder gaan dan menging en fysieke vernieuwing en actief inzetten op verbinding tussen groepen. Ook lijkt de sociale cohesie in Slotermeer al een langere tijd zwak te zijn, en zijn er weinig bestaande netwerken of sociale normen in de buurt die zouden kunnen aanzetten tot het contact met nieuwe bewoners. VoorUit kan een sleutelrol spelen door activiteiten te ontwerpen die aansluiten bij de behoeften van zowel langwonenden als nieuwe bewoners. Woningcorporaties en andere buurtorganisaties zouden wellicht werken met de verkeerde veronderstelling dat zij in een context werken waarin het contact tussen de verschillende groepen in de wijk al bestaat of ontstaat, de bovengenoemde spanningen en uitdagingen hebben echter afzonderlijk aandacht nodig om het contact waarschijnlijker te maken.

Inleiding

Slotermeer verandert. Door de vernieuwing van de wijk komen telkens nieuwe groepen in de wijk wonen. Net als andere wijken in Nieuw West, zijn er zorgen over de contacten tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Zo zijn er zorgen over de sociale cohesie en eenzaamheid, met name onder de langwonenden. Hoe kijken bewoners die lang in Slotermeer wonen aan tegen de veranderingen van hun wijk? Hoe gaat het met de contacten tussen burens en hoe is het gesteld met de cohesie van de wijk? En wat zegt dit over mogelijke eenzaamheid onder langwonenden?

Uit het rekenkamerrapport 'de Gemengde Stad' (2020) blijkt dat respondenten negatieve effecten van de instroom van nieuwe bewoners in de buurt zien. Hierbij benoemen zij dat de toename van huishoudens met hoge inkomens de sociaaleconomische tweedeling vergroot en dat tot groeiende spanning tussen bewoners leidt met als gevolg dat de sociale cohesie afneemt. Ook wordt genoemd dat veel nieuwe bewoners minder binding met de buurt voelen. Daarnaast wordt verdringing als ontwikkeling genoemd dat de sociale cohesie van Amsterdamse buurten aantast (Rekenkamer Metropool Amsterdam, 2020). Dit onderzoek bouwt hierop voort door kwalitatief te onderzoeken hoe langwonenden van Slotermeer deze veranderingen ervaren en welke factoren zij als bepalend zien voor hun gevoelens van eenzaamheid. Verdringing wordt in verband gebracht met gentrificatie. Gentrificatie is volgens Hochstenbach (2021) de opwaardering van stedelijke buurten dat door prijsopdrijving de verdringing of uitsluiting van mensen met een laag inkomen voortbrengt. Veel buurten in Amsterdam Nieuw-West ondergaan stadsvernieuwing (Nationaal Programma Samen Nieuw-West, 2024). Tegelijk scoort Slotermeer (een wijk in het Amsterdamse stadsdeel Nieuw-West) structureel laag in buurttevredenheidsonderzoek van de Gemeente Amsterdam (Wonen in Amsterdam, 2024). Ondanks die lage buurttevredenheid, trekken toch veel nieuwe bewoners ernaartoe.

Dit onderzoek richt zich op de context van de wijk Slotermeer, waar volgens het rapport 'Gebiedsgerichte Uitwerking' (Gemeente Amsterdam, 2023) het gevoel van onveiligheid al een aantal jaren structureel hoog is. Als één van de factoren wordt in het rapport onvoldoende contact tussen verschillende bevolkingsgroepen genoemd.

Volgens ander onderzoek blijkt ook dat de overlast door kamerverhuur relatief groot is in Slotermeer Oost (32%), De Punt (31%) en Osdorp-Midden (31%) (Wonen In Amsterdam 2021: Leefbaarheid, 2022). Uit het rapport 'Wijken in de Mix' (Gemeente Amsterdam, 2023) blijkt dat Slotermeer onder de buurten valt waar bewoners hun buurt het sterkst zien veranderen als gevolg van de instroom van nieuwe bewoners (>26%). Ook blijkt uit cijfers over Slotermeer Noord-Oost

(Gemeente Amsterdam, 2023) dat tussen 2005 en 2023 de gemiddelde huur van 299 euro naar 678 euro is gestegen. Daarbij blijkt uit deze bron dat tussen 2011 en 2023 het aantal corporatiewoningen van 8080 naar 7870 (-210) is gedaald. Ook blijkt het aantal koopwoningen van 2683 naar 3020 (+337) te zijn gestegen. Het aantal sociale huurwoningen is gedaald, en het aantal particuliere huurwoningen en koopwoningen is gestegen, wat een signaal is van de komst van andere bevolkingsgroepen

Voor deze masterthesis sociologie heb ik samen met De VU contact gelegd met de Stichting VoorUit. Zij zijn 'stakeholder' voor dit onderzoek. Dat wil zeggen dat zij een vraag hebben gesteld die ik gebruik om dit onderzoek richting te geven.

Stichting VoorUit is in 6 Amsterdamse wijken actief door activiteiten te laten organiseren door vrijwilligers, voor buurtgenoten. Hierbij merken zij dat buurtgenoten kampen met eenzaamheid, en vanuit hun wil om kennis te helpen ontwikkelen hebben zij de VU in gelegenheid gesteld om een vraag te stellen.

Eenzaamheid is een groot probleem dat in het kader van deze thesis niet met heel veel precisie onderzocht kan worden. Maar we kunnen wel een beeld krijgen van de veranderingen in de wijk door de ogen van langwonenden, en daardoor toch een globale indicatie krijgen van de sociale contacten in de wijk, en of er daarbij sprake is van eenzaamheid. Eenzaamheid heb ik niet rechtstreeks onderzocht, maar ik heb het wel indirect bekeken, dus door de ogen van bewoners als zij hun wijk en hun contacten in de wijk beschrijven.

Eenzaamheid is de laatste jaren een groter probleem aan het worden in Nederland, zo voelde 48,6% van de Nederlandse bevolking zich in 2022 eenzaam (CBS, 2022). Dit aantal is een grote stijging ondergaan, die al vóór de COVID pandemie begon (CBS, 2016., CBS, 2012). Ook in Amsterdam is deze stijging goed zichtbaar: In 2008 gaven 8% van de Amsterdamse volwassenen aan zich sterk eenzaam te voelen (GGD Amsterdam, Z.d.), in 2012 was dat 11%, in 2016 13%, 2020 15% en in 2022 steeg het percentage naar 23% (GGD Amsterdam, Z.d.). Over Slotermeer Noord-Oost is bekend dat het percentage onderzochte buurtbewoners die zich (zeer) ernstig eenzaam voelen is gestegen van 13% in 2012, naar 19% in 2020 (Gemeente Amsterdam, 2020).

Dit is een zorgwekkende ontwikkeling, aangezien ernstige eenzaamheidsgevoelens kunnen leiden tot psychologische en fysieke gezondheidsproblemen zoals depressie, slaapproblemen en hart- en vaatziekten (Pacolet et al., 2023). Ook zijn de maatschappelijke kosten groot, doordat deze gezondheidsklachten ervoor zorgen dat zij zorg nodig hebben (Pacolet et al., 2023) en eenzame

personen aangeven door hun eenzaamheid minder productief te zijn op hun werk (New Economics Foundation, 2017).

Eerdere studies suggereren dat sociale cohesie in wijken invloed heeft op eenzaamheid (Yu et al., 2021). Dit zijn twee begrippen die verbonden zijn met de veranderingen in de wijk.

Om een beeld te geven van de veranderingen in Slotermeer en de manier waarop bewoners daar mee omgaan heb ik voor de deze masterthesis bewoners geïnterviewd die al lang in de wijk wonen. Hun percepties zijn van belang. De hoofdvraag is:

Hoe zien langwonenden de recente veranderingen in bevolkingssamenstelling en welke indicaties komen daaruit voort voor cohesie en eenzaamheid in Slotermeer?

Daar vloeien de volgende onderzoeksvragen uit voort:

1A: Welke veranderingen nemen langwonenden waar in de bevolkingssamenstelling van de buurt?

1B: Hoe verhouden die beelden van langwonenden zich tot de feitelijke veranderingen in bevolkingssamenstelling?

2A: Wat voor contacten hebben langwonenden met andere bewoners in de buurt?

2B: Hoe verhouden die contacten zich tot de veranderingen in bevolkingssamenstelling?

3A: Hoe kunnen de sociale contacten worden geduid in termen van cohesie en sociaal kapitaal?

3B: Welke aanwijzingen zijn er op basis van het onderzoek te geven over eenzaamheid?

Doormiddel van deze onderzoeksvragen hoop ik naast inzichten ten dienste van de buurt en beleidsmakers, ook sociologische inzichten op te doen over de effecten van menging, gentrificatie en stadsvernieuwing op de eenzaamheid van bewoners. Bestaande theorieën zal ik toepassen in de Amsterdamse context van 2025, te midden van een stadsvernieuwing waar de sloop en bouw van woonblokken onderdeel van is (Nationaal Programma Samen Nieuw-West, 2024). Ook ga ik op basis van bestaande statistieken onderzoeken hoe de woningvoorraad en bevolkingssamenstelling in Slotermeer is veranderd.

Wetenschappelijke relevantie

De veranderingen in bevolkingssamenstelling in Nieuw West en Slotermeer zijn al heel lang aan de gang. Veel onderzoek ging over de vraag of het mengen van verschillende bevolkingsgroepen ook leidt tot contact tussen die bevolkingsgroepen. Daar bleek eerder al uit dat dat geen effect was van

het mengen van bevolkingsgroepen (Kleinhans, 2005). Maar hoe zit dat in de context van Slotermeer? Recent onderzoek (boven aangehaald) laat zien dat er in Slotermeer nog steeds weinig contacten zijn. Er is daarbij ook sprake van eenzaamheid. Dit gaat gepaard met een grote instroom van nieuwe groepen als expats, nieuwe stedelingen en recente statushouders. Ook zijn er nieuwe generaties van de Turks- en Marokkaans Nederlandse bevolkingsgroepen. Het is belangrijk om te onderzoeken hoe bewoners de invloed van deze context zien op de sociale cohesie in de wijk en (andere) indicatoren voor eenzaamheid. Ook is er nog weinig literatuur over sociale eenzaamheid in Slotermeer. Daar kan dit onderzoek een aanzet tot geven.

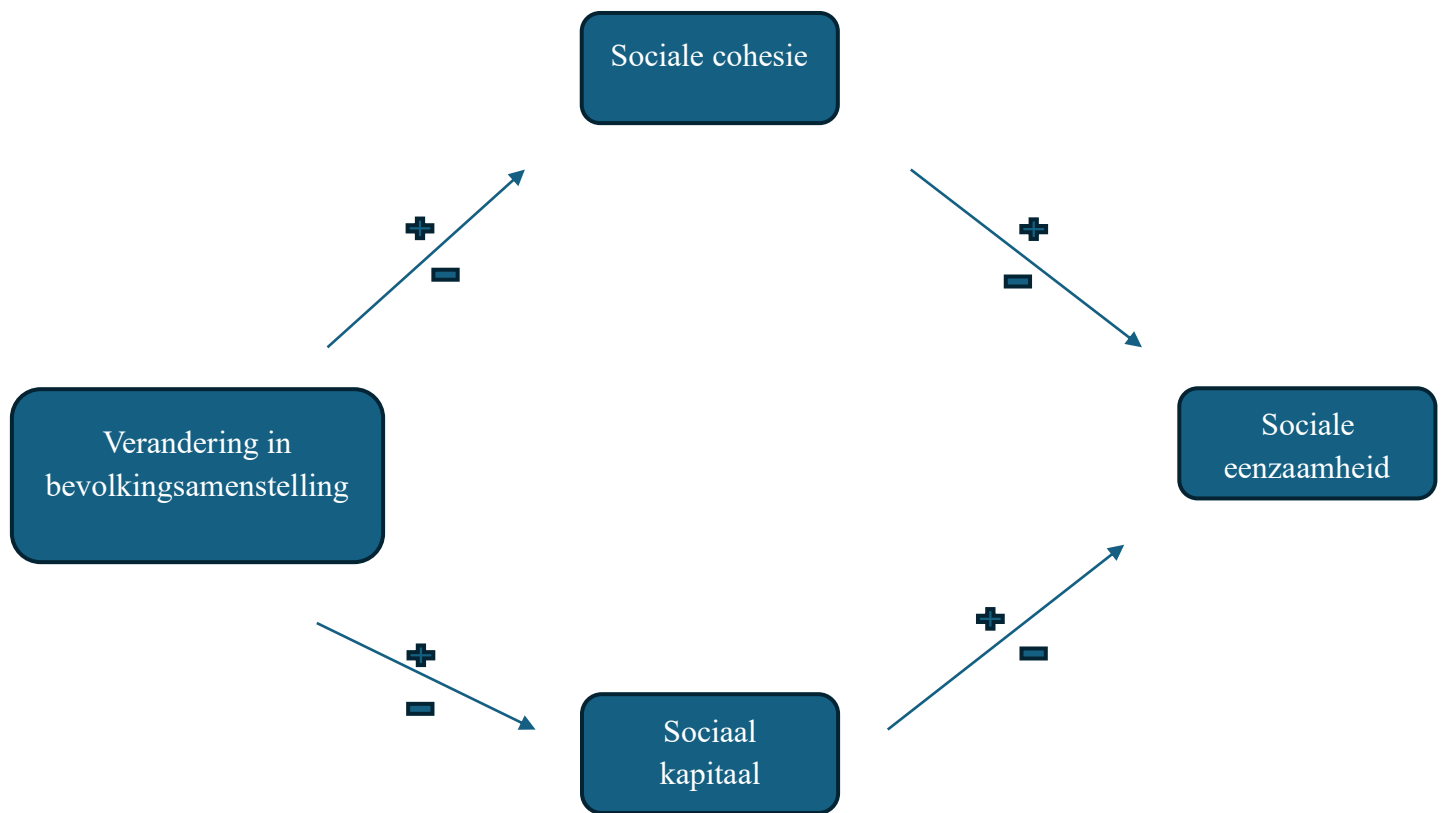
Maatschappelijke relevantie

In dit onderzoek bekijk ik, op basis van de percepties van de veranderingen in de wijk, hoe het gesteld is met de sociale cohesie en (sociale) eenzaamheid.

We weten dat (sociale) eenzaamheid veroorzaakt kan worden door een beperkt sociaal netwerk en de kwaliteit van contacten bepalend kunnen zijn voor eenzaamheid (VZinfo, 2022). Daarnaast hangt sociale eenzaamheid erg samen met de sociale cohesie van iemands leefomgeving (Yu et al., 2021). En deze sociale cohesie aangetast kan worden door een te heterogene bevolkingssamenstelling (Bolt & van Kempen, 2008). Ook is bekend dat personen met een lagere sociaal-economische status vaker eenzaam zijn (Beutel et al., 2017). Armoede ondergaat echter een dalende trend volgende de Armoedemonitor van de Gemeente Amsterdam (Gemeente Amsterdam, 2023). Mede daarom is het van belang om te onderzoeken hoe langwonenden in Slotermeer eenzaamheid in relatie tot recente veranderingen in bevolkingssamenstelling ervaren. Deze inzichten kunnen van nut zijn voor beleidsmakers en woningcorporaties om beleidsplannen te evalueren en eventueel aan te vullen. Voor organisatoren van activiteiten in de buurt, zoals VoorUit Project, is het goed om te weten hoe deze verandering de buurt beïnvloed om daar op in te spelen door middel van activiteiten die op de behoeften en uitdagingen van de buurt aansluiten.

De diepte-interviews werpen licht op hoe de bewoners zich meer, onveranderd of juist minder eenzaam zijn gaan voelen door de buurtveranderingen op het gebied van bevolkingssamenstelling. De kwalitatieve data dat hieruit voortvloeit zal de basis kunnen vormen voor verder onderzoek naar hoe contact onder burens in wijken als Slotermeer beïnvloed worden.

Theoretisch kader

Herstructurering

Om de context van de buurt beter te begrijpen is het goed om te kijken naar de processen die de buurt is ondergaan. Relevant hiervoor is het landelijke stadsvernieuwing beleid dat sinds 1997 beoogde de woningvoorraad in wijken te herstructureren met als doel deze wijken te verbeteren op de punten 'aantrekkelijkheid van de huisenvoorraad', 'het verbeteren van bepaalde buurten hun reputatie' (Kleinhans, 2005) en 'het verbeteren van de sociale netwerken van bestaande bewoners' (Kleinhans, 2005). Slotermere was hier onderdeel van, en met deze geplande stadsvernieuwing werd er een impuls gegeven in het aantrekken van burgers uit hogere-inkomensgroepen. Andere doelen van dit beleid zouden zijn geweest om wooncarrière mogelijkheden aan te bieden binnen de wijk en het bestrijden van migratie uit de stad door middenklasse en hoger-inkomen huishoudens (Kleinhans, 2005). Middenklasse bewoners zouden namelijk als goede rolmodellen kunnen fungeren in arme buurten (Kleinhans, 2005). Ook werd volgens de Wet ter stimulering van de integrale stedelijke vernieuwing uit het jaar 2000 (Kleinhans, 2005) het vergroten van de sociale cohesie als doel vastgesteld.

In ander onderzoek over herstructurering van Nederlandse wijken noemt Veldboer (2010) drie kernargumenten die al lang bij stadsvernieuwing spelen. Dat het zal leiden tot acculturatie en sociale mobiliteit bij de bewoners uit lage inkomensgroepen, dat het tot tolerantie en harmonie zal leiden tussen klassen, en dat de veiligheid en leefbaarheid er door verbeteren.

In onderzoek van Kleinhans et al (2000), die 36 lokale herstructureringsplannen onderzochten, schemerde een ander motief door voor het herstructureren van de woningvoorraad, namelijk probleemverdunding. Door het mengen zouden minder bewoners met een sociaal-economische achtergestelde positie in een wijk wonen en daarmee ‘sociale deprivatie’ tegengegaan worden. Ook Veldboer (2010) wijst erop dat veel onderzoek over menging aantoont dat beleidsmakers de sociale motieven gebruiken als rookgordijn voor de ‘werkelijke’ doelen zoals waardeontwikkeling, marktontwikkeling en controle (Uitermark, 2003; Hellinga, 2005; Smets & Den Uyl, 2006. Zoals geciteerd in Veldboer, 2010). Dit maatschappij-kritische perspectief zal ik dan ook meenemen in mijn onderzoek.

Ook in het coalitieakkoord van het kabinet Balkendende-1 werd benadrukt dat het nodig was om achterstandsbuurtten te diversifiëren, waarbij zij spraken van “ongebalanceerde bevolkingssamenstellingen” (Kleinhans, 2005). In dit kabinet werd Sloterveer als een van de 56 ‘prioriteitswijken’ aangemerkt

In Nieuw-west werden de stedelijke vernieuwingsplannen opgesteld door Bureau Parkstad. Dit bureau bestond tussen 1999 en 2007, in de tijden met de dominante redeneringen achter stadsvernieuwing die hierboven besproken zijn. Bureau Parkstad is in 2007 opgeheven en de uitvoering van de planning werd overgeleverd aan de woningcorporaties (van der Velden, J., Uytterlinde, M., 2015). De huidige uitvoering die wij in Sloterveer zien rust dus op oude plannen, waarbij toen al bekend was welke effecten menging (niet) had. In de volgende paragraaf zal ik dieper ingaan wat er bekend is over menging en hoe dit invloed heeft op het sociaal contact in de buurt. Aangezien het toentertijd al bekend was wat menging voort zou brengen, lijkt menging andere motieven te hebben en is er een overheid gestuurde gentrificatie gaande. Vanuit mijn ethiek als onderzoeker wil ik dit benoemd hebben en onderzoeken welke gevolgen dit beleid heeft voor de eenzaamheid van bewoners in Sloterveer.

Over sociale menging

Uit onderzoek blijkt dat het mengen van verschillende inkomens- en bevolkingsgroepen in wijken zelden leidt tot de gewenste sociale cohesie of integratie (Kleinhans, 2005). Hoewel beleidsmakers vaak uitgaan van positieve effecten—zoals sociale mobiliteit voor lagere inkomensgroepen, meer tolerantie tussen klassen, en verbeterde leefbaarheid—worden deze verwachtingen in de praktijk grotendeels weerlegd (Veldboer, 2010). Volgens Veldboer zijn middengroepen niet ‘het cement van de gemengde wijk’ doordat er weinig contact is tussen inkomensgroepen, er weinig overdracht van sociaal kapitaal plaatsvindt en er weinig buurtparticipatie door middengroepen is. Veldboer (2010) noemt wel als een paar bewezen voordelen van menging dat er een verbeterde leefbaarheid en veiligheid in een wijk door kan toetreden. Ook in ander onderzoek van Veldboer & van der Land (2011) worden er voordelen genoemd van menging, middengroepen zouden op een directe manier bijdragen aan sociale mobiliteit door de negatieve imago en onveiligheid van een buurt te verbeteren door hun aanwezigheid. Volgens hetzelfde onderzoek zou dat positief kunnen doorwerken op sociale verbanden. Kleinhans (2005) noemt ook als voordelen van gemengde wijken een betere kwaliteit van de woningen en de fysieke leefomgeving, evenals een verdunning van concentraties van sociale problemen. Vooral dat laatste, de zogenaamde probleemverdunning, wordt vaak als een belangrijk argument vóór menging genoemd, maar het betekent niet automatisch dat er meer onderlinge verbinding ontstaat. Een andere belangrijke bevinding van Kleinhans (2005) is dat menging nauwelijks bestaande netwerken aantast.

Voor dit onderzoek is met name het effect op sociale contacten door menging relevant door de samenhang met eenzaamheid. Een belangrijke bevinding over het mengen is dat er weinig interactie is tussen huurders en woningeigenaren, voornamelijk door verschillen in levensstijl en sociaal-economische status (Kleinhans, 2005). Deze kloof wordt verder versterkt door ruimtelijke scheiding in de wijk: sociale huur- en koopwoningen zijn vaak geclusterd, waardoor bewoners elkaar nauwelijks tegenkomen (Kleinhans, 2005). Zelfs in wijken waar bewust wordt gestreefd naar een ‘pepper-potting’-aanpak (waarbij verschillende woningtypen door elkaar worden gebouwd), blijkt dat sociale afstanden niet zomaar overbrugd worden. Onderzoek in de Utrechtse wijk Overvecht (Koster, 2011) laat zien dat jongeren uit sociale huurwoningen de delen van de buurt met koopwoningen vaak niet als hun domein zien, waardoor er nauwelijks contact ontstaat tussen verschillende inkomensgroepen. Ook blijkt dat personen met een lage sociaal-economische status weinig ‘ruimte’ hebben voor het tonen van goodwill naar afwijkende groepen. Daarnaast is het volgens Blokland (2001) niet vanzelfsprekend dat langwonenden de buurman met een middeninkomen om hulp vragen.

Volgens ander onderzoek blijkt voor de middenklasse de buurt niet de belangrijkste sociale omgeving te zijn (Blokland-Potters, 1998, geciteerd in Kleinhans, 2005). Hun netwerken strekken zich veel verder uit dan de wijk, waardoor zij weinig binding hebben met andere bewoners. Uit Kleinhans' onderzoek komt naar voren dat middenklassebewoners vaak een teruggetrokken bestaan leiden, gericht op elkaar en zonder veel betrokkenheid bij kansarmere buurtgenoten. Ook van studenten wordt gezegd dat hun leven vooral elders afspeelt (van Wonderen., Broekhuizen., 2012).

Daarnaast kan een te grote diversiteit in leefstijlen juist leiden tot spanningen in plaats van harmonie (Glas et al., 2018). In de rapportage 'Wijken in de mix' (Bos., Dignum., 2023) komt naar voren dat zowel oude als nieuwe bewoners het onderlinge contact een laag cijfer (5,4 op een 10-puntsschaal) gaven, terwijl het oordeel over het samenleven in de buurt ook niet positief was (3,0 door langwonenden, 2,7 door nieuwe bewoners op een 5-puntsschaal waarbij '1' voor heel positief en '5' voor heel negatief stond). Ook dit onderzoek wijst erop dat sociale menging niet automatisch tot onderling contact tussen langwonenden en nieuwe bewoners verbinding leidt.

Wel blijkt er van verdringen niet zodanig veel sprake als in onderzoek uit de VS, die volgens Veldboer (2010) niet toepasbaar is in de Nederlandse context, zou doen vermoeden. De Nederlandse woningmarkt is namelijk sterker gereguleerd, met bijvoorbeeld terugkeerrechten bij stadsvernieuwing. Hierdoor blijven bestaande bewoners vaker in de wijk, maar leidt het ondanks dat niet tot meer interactie (Veldboer, 2010). Ook benoemt Veldboer dat middengroepen niet het cement zijn van de gemengde wijk doordat er in vorig onderzoek weinig contact tussen klassen, weinig overdracht van sociaal kapitaal en weinig buurtparticipatie door middengroepen is gebleken. (Veldboer). Wel wijst Veldboer ook op onderzoeken dat er een verbeterde leefbaarheid en veiligheid volgt als gevolg van de menging en de bestaande sociale netwerken niet worden aangetast.

Bovendien leven verschillende groepen vaak naast elkaar in plaats van mét elkaar, wat ervoor zorgt dat de verschillende inkomensgroepen zelfs als burens in parallelle werelden leven (Veldboer, 2010).

Kortom: hoewel gemengde wijken zoals in het vorige paragraaf beschreven onderzoeken veelbelovend klinken, blijkt in de praktijk dat sociale verschillen moeilijk te overbruggen zijn. Beleid dat uitsluitend inzet op menging zonder aandacht voor ontmoeting en verbinding, zal dan ook weinig verbetering brengen in de sociale cohesie van de buurt of sociaal kapitaal van langwonenden.

Problematiek in Slotermeer

Uit onderzoek blijkt dat 35% van de bewoners in Slotermeer-Zuidwest spanningen ervaart als gevolg van botsende opvattingen over het schoonhouden van de buurt (van Wonderen., Broekhuizen., 2012). Deze spanningen uiteten zich onder meer in conflicten rondom het verkeerd aanbieden van huisvuil, waarbij vuilniszakken naast containers worden gezet, openscheuren en zwerfafval veroorzaken. Daarnaast leidt het achterlaten van rommel in de portieken van portiekflats tot ergernis onder bewoners, die vaak niet in staat zijn hun burens hier ‘effectief’ op te wijzen (van Wonderen., Broekhuizen., 2012). Deze problemen versterken onderlinge spanningen en belemmeren contact tussen verschillende bevolkingsgroepen. Ook op het gebied van veiligheid zijn er problemen in Slotermeer, de veiligheidsindex van Slotermeer behoort tot de ongunstigste van Amsterdam (Gemeente Amsterdam, 2022). In stadsdeel Nieuw-West (waar Slotermeer onderdeel van is) is er criminaliteit en een lage veiligheidsbeleving, waarbij vooral jongeren met een maatschappelijke achterstand – als gevolg van armoede en laaggeletterdheid van hun ouders – bijdragen aan overlast en onveiligheidsgevoelens (Gebiedsgerichte uitwerking, 2024). Ander onderzoek (Wijken in de mix, 2023) wijst erop dat de instroom van nieuwe bewoners ook sociaaleconomische tweedeling versterkt.

Daarnaast ervaren langwonenden verdringing door stijgende woonprijzen, wat hun mogelijkheden tot doorstroming beperkt en de sociale cohesie verder onder druk zet (Rekenkamer Metropool Amsterdam, 2020). Deze dynamiek kan versterkt worden door bestaande problemen zoals armoede en schulden.

Ook kampen veel bewoners van Slotermeer met taalachterstanden (Gemeente Amsterdam, 2022). Het aandeel Amsterdammers dat zich ‘(zeer) ernstig eenzaam’ voelen in Slotermeer Noordoost is volgens Gemeente Amsterdam (Gemeente Amsterdam, 2020) tussen 2012 en 2020 met 6% gestegen naar een percentage van 19%, wat volgens dezelfde bron slechter dan het stedelijk gemiddelde van 15% is. De hoofdvraag van mijn onderzoek lijkt hierdoor nog relevanter, aangezien het poogt licht te werpen op de rol van nieuwe bewoner bij de recente stijging in eenzaamheid.

Volgens Metaal et al (2009) hebben deze verschillende problematieken verschillende oorzaken/veroorzakers, waardoor het goed is om in dit onderzoek te kijken wat respondenten te zeggen hebben over de invloed van nieuwe bewoners op (een deel) van deze bestaande problemen.

Sociale eenzaamheid

Zoals in de inleiding vermeld is eenzaamheid een groeiend probleem in Amsterdam. Om eenzaamheid in Slotermeer te onderzoeken, richt ik mij primair op sociale eenzaamheid, zoals gedefinieerd door Weiss (1973). Dit type eenzaamheid is relevant omdat het zich richt op het gemis van een bredere groep contacten of een actief sociaal netwerk, waarbij burens een belangrijke rol kunnen spelen. Sociale eenzaamheid leent zich ook goed voor het analyseren van 'bridging' sociaal kapitaal, omdat het contacten buiten familie en intieme relaties omvat.

Veel onderzoek richt zich echter op verschillende definieringen van eenzaamheid, onderzoek die raakvlak heeft met de context van Slotermeer. Om die reden maak ik ook gebruik van onderzoek dat zich niet expliciet op de sociale type eenzaamheid richt. Zo is er veel onderzoek dat aantoont hoe migratieachtergrond invloed heeft op eenzaamheid. Zo blijkt dat oudere eerste generatie Nederlanders met migratieachtergrond meer leiden aan sociale eenzaamheid dan Nederlanders zonder migratieachtergrond (van der Graft, 2025; ten Kate et al., 2020). Marokkaans- en Turks Nederlandse respondenten hebben vaak lokale vrienden, waaronder burens en contacten via moskeeën of etnische verenigingen, wat samenhangt met minder eenzaamheid (Ten Kate, 2023). Surinaamse Nederlandse respondenten hebben volgens datzelfde onderzoek daarentegen een sociaal netwerk dat meer verspreid is.

In Nederland zijn oudere eerste generatie migranten met een migratieachtergrond minder actief betrokken bij activiteiten buiten het huishouden, zoals het deelnemen aan verenigingen, het uitvoeren van vrijwilligerswerk of het meedoen aan sociale clubactiviteiten (ten Kate, 2023; de Jong Gierveld et al., 2015; van Tilburg & Fokkema, 2018). Dit geldt met name voor Turkse en Marokkaanse migranten, die minder sociaal geïntegreerd zijn (Smits et al., 2014). Dit is relevant omdat het meedoen aan sociale activiteiten buiten het huishouden negatief samenhangt met sociale eenzaamheid (Ten Kate et al., 2020). Activiteiten buiten het huishouden kunnen sociale eenzaamheid verminderen door meer sociale contacten en een groter gevoel van verbondenheid te bevorderen (Dykstra & de Jong Gierveld, 2004). De theorie van Oldenburg (1989) over "third places" benadrukt het belang van ontmoetingsplekken en buurtactiviteiten om eenzaamheid te verminderen. Echter, in gemengde wijken is er vaak weinig netwerkvorming tussen verschillende sociale klassen, waardoor maatschappelijke lagen vooral onder elkaar blijven (Veldboer, 2010). Dit beperkt de mogelijkheden voor gemengde netwerkvorming, wat eenzaamheid kan versterken. Deze beperkte sociale betrokkenheid kan het risico op sociale eenzaamheid onder oudere Nederlanders met een migratieachtergrond vergroten, activiteiten buiten huis kunnen namelijk helpen om eenzaamheid

tegen te gaan, omdat ze mogelijk leiden tot meer sociale contacten en een groter gevoel van verbondenheid (Dykstra & de Jong Gierveld, 2004).

Een oudere leeftijd heeft een eigen dynamiek met de factoren die eenzaamheid beïnvloeden. Zo blijkt uit onderzoek in de Rotterdamse wijk Hoogvliet dat een goed sociaal netwerk essentieel is voor ouderen om praktische en sociale steun te mobiliseren en eenzaamheid te voorkomen (Kleinhans et al., 2014). Ouderen die meer eenzaamheid ervaren, voelen minder **sociale cohesie** en participeren minder in de samenleving (Knapen et al., 2021). Een belangrijke indicator hiervoor is het aantal burens die oudere bewoners goed genoeg kennen om een gunst te vragen (Smale et al., 2022). Sociale en emotionele eenzaamheid hangen sterk samen met sociale cohesie en maatschappelijke participatie (Knapen et al., 2021), en een toename in de perceptie dat burens betrouwbaar en behulpzaam zijn hangt samen met een afname van eenzaamheid en een toename van sociale steun (Yang et al., 2019). Deze bevindingen worden ondersteund door longitudinaal onderzoek uit de 'Health and Retirement Study' (Yang et al., 2019), waarin een dergelijk verband werd aangetoond tussen 2010 en 2014. Ook in Hongkong werd voor de COVID-19-pandemie een verband gevonden tussen hogere sociale cohesie in de buurt en lagere eenzaamheidsniveaus onder ouderen (Yu et al., 2020).

Andere beschermende factoren tegen sociale eenzaamheid zijn het hebben van betaald werk, frequent sociaal contact, een goede relatie met de partner en tevredenheid met sociale relaties (Nicolaisen & Thorsen, 2016). Tevredenheid met sociale relaties is een belangrijke voorspeller van eenzaamheid (Ten Kate et al., 2020).

Daarnaast zijn taalvaardigheid en religie van belang. Een slechte beheersing van het Nederlands hangt samen met eenzaamheid (van Tilburg et al., 2018; van der Zwet et al., 2020), terwijl religie een negatief verband heeft met eenzaamheid onder ouderen (Rote et al., 2013). Ander onderzoek toont ook aan dat migrant-specifieke factoren zoals taalbarrières en discriminatie invloed hebben op eenzaamheid (Fokkema & Das, 2023). Ook is er bij onderzoek naar Marokkaans-Nederlandse vrouwen naar voren gekomen dat taalgebrek een grote barrière vormt voor interetnisch contact (van den Berg, 2007). In onderzoek naar eerste generatie migranten in Nederland wordt ook bevestigd dat taalvaardigheid een belangrijke rol speelt in het bestrijden van sociale eenzaamheid door het creëren van mogelijkheden om hun sociale netwerk uit te breiden en te diversifiëren (ten Kate et al., 2020).

Uit onderzoek blijkt verder dat respondenten die meer mensen in hun directe omgeving kennen, minder eenzaamheid rapporteren. Ook blijkt dat mensen die zich onveilig voelen als ze 's nachts

alleen over straat gaan, zich vaker eenzaam voelen (PMC, 2016). Dit laat goed zien hoe belangrijk buurtaspecten en burens zijn voor eenzaamheid. En wordt goede relaties met burens genoemd als beschermende factor tegen eenzaamheid (Buecker et al., 2021). Ook de perceptie dat burens betrouwbaar zijn bleken samen te hangen met een lagere eenzaamheid (Yang., Moorman, 2019). Ook ander onderzoek toont aan dat vertrouwen en behulpzaamheid van burens negatief samenhangen met eenzaamheid. Ook sociale cohesie in de buurt hangt volgens onderzoek negatief samen met verlaagde eenzaamheid (Yu et al., 2021).

Zodoende zijn er veel indicatoren voor eenzaamheid. Dat biedt veel mogelijkheden om in Slotermeer indirect inzichten te verkrijgen over hoe eenzaamheid doormiddel van deze factoren wordt beïnvloed met de verandering in bevolkingssamenstelling.

Netwerkvorming

Een sociaal netwerk kan worden gedefinieerd als het web van sociale relaties rond het individu, waar het individu zelf deel van uitmaakt (Mitchell, 1969; Laumann, 1973; Fischer et al., 1977; Fischer, 1982), het wordt ook gebruikt om de groep mensen te beschrijven met wie iemand een sociale relatie onderhoudt (Kennis Informele Zorg, z.d.). Volgens Veldboer (2010) is netwerkvorming in buurten een goede term om vormen van positieve verbondenheid te analyseren. Netwerkvorming verwijst in mijn onderzoek naar de vorming van deze netwerken en zal gebruikt worden om te analyseren hoe deze gevormd worden in de context van Slotermeer. In buurten met sociaal-economische diversiteit is er namelijk weinig gemengde netwerkvorming (Veldboer, 2010)

Sociale cohesie

Sociale cohesie is een veelgebruikte term om de mate van verbinding in de samenleving of op buurtniveau te beschrijven. Voor dit onderzoek is het een bruikbare term omdat blijkt dat zowel sociale als emotionele eenzaamheid negatief samenhangt met sociale cohesie (Knapen et al., 2021). Sociale cohesie wordt door Putnam beschreven als ‘Kenmerken van sociale organisatie, zoals vertrouwen, normen en netwerken, die de efficiëntie van de samenleving via gecoördineerde acties coördineert.’ Dit concept wordt in verscheidene studies (Yu et al., 2021., Holt et al., 2021; De Witte et al., 2024) in verband gebracht met eenzaamheid. Ook is sociale cohesie een component van sociaal kapitaal (Chen et al., 2023), daarom zal dit concept gebruikt worden in mijn onderzoek om te analyseren hoe recente veranderingen in de bevolkingssamenstellingen ervaren sociale cohesie heeft veranderd.

Hoger-opgeleiden, in hogere mate welvarende mensen en in hogere mate religieuze mensen hebben meer vertrouwen in burens (Lameris, 2018). ‘Vertrouwen in burens’ is een indicator van sociale cohesie (Lameris, 2018). Het kan daardoor zijn dat buurtbewoners met deze kenmerken meer sociale cohesie en dus minder eenzaamheid ervaren. Daarentegen blijkt (Tolsma., van der Meer., 2014) ook dat etnische diversiteit negatief samenhangt met vertrouwen in, en contact met burens. Het kan dus zijn dat de langwonenden onderling verschillende sociale cohesie ervaren, afhankelijk van hun kenmerken en die van de nieuwe(re) bewoners.

De in de paragraaf over problematiek in Slotermeer benoemde problemen kunnen door het creëren van spanningen ook de sociale cohesie aantasten. Zoals daar benoemt ligt de sociale cohesie in Slotermeer ver onder het stedelijke gemiddelde.

Een ander aspect van sociale cohesie is de binding aan de buurt, waarvan lijkt dat nieuwe bewoners die minder hebben. Hierdoor kan de algehele sociale cohesie aangetast worden.

In Slotermeer is het dus erg relevant om de sociale cohesie te onderzoeken te midden van de recente verandering in bevolkingssamenstelling die de buurt ondergaat.

Verdringing & gentrificatie

De veranderingen in de recente bevolkingssamenstelling kan gerelateerd zijn aan verdringing, dat als een gevolg van gentrificatie wordt omschreven (Glass, 1964). Door gentrificatie, wat Glass als het proces omschrijft waarbij middenklassegroepen zich vestigen in buurten van lage inkomensgroepen en hierbij de woningen opknappen en tot dure woningen omvormen, worden de langwonenden van de lage inkomensgroepen vervangen en zo het sociale karakter van een buurt veranderd. Smith (2002) zegt dat de belangrijkste actoren zijn veranderd sinds Glass gentrificatie definieerde: Nu zijn het niet middenklassegroepen maar vooral de overheid, bedrijven en samenwerkingen tussen deze twee. Ik zal het begrip verdringing gebruiken in relatie tot gentrificatie. Doordat, zoals eerder omschreven, gentrificatie in de Nederlandse context vooral door de overheid wordt aangestuurd, zal ik Smith’s definitie hanteren en het aanvullen met de definitie van Butler (2003) die ook de transformatie van de type lokale ondernemingen toewijdt aan de komst van nieuwe bewoners van hogere-inkomensgroepen.

Buurtgemeenschappen zijn door globalisering een verandering ondergaan van een traditionele, nauw-verbonden, gemeenschapsmentaliteit-gebaseerde structuur naar een moderne, onpersoonlijke, maatschappij-georiënteerde manier van leven (van der Graft, 2025). Dit onderzoek zal licht werpen over of gentrificatie dit proces versnelt. Eerder onderzoek toonde al aan dat gentrificatie de sociale

cohesie in een buurt aantast en het vinden van oplossingen voor spanningen in de weg kan zitten (Uitermark et al., 2007)

Tot slot zal In dit onderzoek het begrip ‘nieuwe stedelingen’ vaak naar voren komen om te verwijzen naar Nederlanders of westerse migranten tussen de 18 en 54 jaar die pas op volwassen leeftijd in de stad geregistreerd zijn (Gemeente Amsterdam, 2023). Hier vallen met name werkenden en studenten onder. Dit begrip lijkt alleen door de Gemeente Amsterdam gebruikt te worden, en dat is doordat dit een significante groep is in Amsterdam dat in statistieken naar voor komt.

Een aantal bovengenoemde bronnen hebben zich beperkt tot specifieke locaties en leeftijdsgroepen. In mijn onderzoek zal het dus ook de vraag zijn of die bevindingen in de context van Slotermeer terug te zien zijn. Ook zal ik mij richten op sociale eenzaamheid, waar in de context van Slotermeer weinig recente literatuur of data over bekend is. Hier hoop ik echter een aanzet tot te geven.

Methodologie

Epistemologische en ontologische grondslag

Dit methodehoofdstuk is gebaseerd op een interpretatieve epistemologie, waarbij kennis is opgebouwd door de subjectieve ervaringen en betekenissen van respondenten te analyseren. Ontologisch wordt uitgegaan van zowel een sociaal-constructivistisch als objectivistisch perspectief, waarin de werkelijkheid wordt gezien als een dynamisch product van interacties en meervoudige realiteiten maar ook deels een objectievere realiteit wordt veronderstelt. Het sociaal-constructivistische is gebleken uit de focus van dit onderzoek op concepten als eenzaamheid en buurtbinding, die door bewoners verschillend worden ervaren. De sociaal constructivistische grondslag heeft zich weerspiegeld in de keuze voor kwalitatieve methoden (semi-gestructureerde interviews, thematische analyse) en de aandacht voor reflexiviteit, waarbij de eigen rol van de onderzoeker en mogelijke bias in het onderzoeksproces zijn erkend. De objectivistische grondslag van dit onderzoek vertaalt zich in het erkennen van processen waar actoren weinig invloed op zouden hebben, zoals de menging van bevolkingsgroepen en de effecten daarvan ongeacht subjectieve factoren van een wijk.

Onderzoeksontwerp

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, is kwalitatief onderzoek uitgevoerd aan de hand van interviews. Kwalitatief onderzoek biedt de mogelijkheid om tot diepe inzichten te komen over het

onderwerp, waarbij de interpretatie van de data van belang is (Bryman, 2021). Door de ruimte om door te vragen tijdens interviews, is inductief gewerkt, wat nieuwe inzichten heeft opgeleverd.

Het onderzoek richtte zich op bewoners van de wijk Slotermeer met een woonduur van minstens 15 jaar. Op deze manier is data verkregen over de veranderingen in bevolkingssamenstelling in de afgelopen 15 jaar. Het onderzoek is uitgevoerd in de eerste 6 maanden van 2025, waarbij een aantal buurten in Slotermeer sloop, renovatie en nieuwbouw ondergingen of net hadden ondergaan.

De bewoners zijn zowel op straat in Slotermeer geworven als bij buurtactiviteiten. De respondenten bestonden voornamelijk uit Nederlandse bewoners zonder migratieachtergrond en bewoners met een Surinaamse migratieachtergrond. Hierdoor is er mogelijk een kleine participatiebias ontstaan. Door het tijdsbestek, taalbarrière met veel buurtbewoners en het ontbreken van een vergoeding, is het moeilijk geweest om meer respondenten met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond (die gezamenlijk meer dan de helft van de buurt uitmaken) te vinden. Hierdoor kunnen de resultaten niet op de hele buurt worden gegeneraliseerd.

Het onderzoek is zodanig ontworpen dat er geen ethische gevoelheden waren met betrekking tot de onderzoeker en de doelgroep als respondenten. De ethische zelfcheck van de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Vrije Universiteit Amsterdam is uitgevoerd, en hieruit is gebleken dat geen verdere beoordeling nodig was. Dit betekent dat aan de ethische richtlijnen van de faculteit is voldaan en het onderzoek integer is uitgevoerd.

Operationalisatie

De begrippen uit de vraagstelling zijn vertaald in meerdere topics. Om te onderzoeken hoe de bevolkingssamenstelling werd gepercipieerd, zijn de topics 'veranderingen in de buurt' en 'buren' opgesteld. Hierbij zijn vragen gesteld als 'Hoe was de buurt eerder?' en 'Wie zijn uw buren?'.

Om zicht te krijgen op de recente veranderingen in bevolkingssamenstelling, zijn de topics 'veranderingen in buurt' en 'tijdlijn' opgesteld, met vragen als 'Hoe was de buurt eerder?' en door het samenstellen van een tijdlijn. De topics 'contact met buren', 'ontmoetingsplekken in de buurt', 'eenzaamheid' en 'religieuze gemeenschap' zijn opgesteld om een beeld te krijgen van eventuele eenzaamheid of kwetsbaarheid hiervoor. Dit is gedaan met vragen als 'Doet u mee aan activiteiten in de buurt?', 'Hoeveel mensen heeft u op wie u volledig kunt vertrouwen?', 'Zijn er mensen in de buurt met wie u zich nauw verbonden voelt?' en 'Bij hoeveel buren zou u durven aankloppen voor hulp?'.

Vragen gerelateerd aan (sociale) eenzaamheid en het spreken over buurtgenoten kunnen gevoelig zijn en tot andere gevoelige onderwerpen leiden. Daarom zijn deze vragen indirect geformuleerd, gericht op eenzaamheidsindicatoren. Hierbij is inspiratie opgedaan uit de Jong Gierveld & Van Tilburg Schaal (2006), die wordt gebruikt in kwantitatief onderzoek om onder andere sociale eenzaamheid te meten. Indicatoren die zijn onderzocht en in verband staan met eenzaamheid, waren onder andere 'overbruggend sociaal kapitaal', sociale cohesie en veiligheid op straat.

Positionaliteit

Om een gevarieerd beeld te krijgen van de buurt, zijn er willekeurig mensen benaderd op straat. Op den duur, toen er al veel respondenten zonder migratieachtergrond waren geworven, is de focus verlegd naar personen met een hoofddoek, met de bedoeling om meer personen uit de Turks- of Marokkaans-Nederlandse gemeenschap te vinden. Hierbij is na een tijd een vooroordeel ontstaan dat niemand van deze groep wilde meewerken, omdat mensen met deze kenmerken meestal niet reageerden wanneer zij werden benaderd. Er is vooral contact gelegd met Nederlanders met een Indiase, Surinaamse of zonder migratieachtergrond tijdens het werven van respondenten.

De onderzoeksparticipanten hebben de onderzoeker waarschijnlijk gezien als een jong persoon, man, met een Spaanse of Latijns-Amerikaanse migratieachtergrond. Dat laatste kwam vooral naar voren doordat de onderzoeker zich zo heeft voorgesteld. Door deze gepercipieerde identiteit(en) is het mogelijk geweest dat mensen makkelijker over andere bevolkingsgroepen in de wijk hebben gepraat. Anders had het kunnen zijn dat zij door het uiterlijk van de onderzoeker dachten dat die een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond had en eventuele meningen over deze bevolkingsgroepen in de buurt achterwege hadden gelaten. Hierdoor kan het zijn geweest dat respondenten racistische en islamofobe opmerkingen toch hebben geuit. Ook de perceptie van een onderzoeker waarvan de biologische sekse man is, heeft kunnen beïnvloeden hoe de respondenten hun antwoorden hebben geformuleerd. Zich als man identificerende respondenten hebben daarbij mogelijk eerder sociaal wenselijke antwoorden gegeven om hun identiteit tegenover een andere man te waarborgen. Ook konden zij onbekend zijn geweest met-, of slechte ervaringen hebben gehad met VoorUit Project, wat een drempel had kunnen vormen voor deelname als respondent.

Ook bij het werven zijn de bovengenoemde identiteiten mogelijk van invloed geweest. Vrouwen die zich wantrouwig voelden tegenover mannen die hen op straat benaderden, zijn mogelijk gemist. De niet-Europese uitstraling en de biologische sekse van de onderzoeker hebben mogelijk invloed gehad op het werven, waarbij bewoners met negatieve vooroordelen over deze identiteit niet hebben

toegestemd om mee te werken. Andersom heeft de onderzoeker door diens bewustzijn over het onveilige gevoel van vrouwen op straat zich afzijdig gehouden bij het benaderen van jonge vrouwen. Ook is er met name overdag geworven, waardoor bewoners met overdagse werkuren zijn gemist. Ook kan het zijn geweest dat technisch- of ongeschoolde respondenten dachten dat de onderzoeker hen als niet-intelligent zag en hierdoor bepaalde ideeën of meningen achterwege zijn gebleven uit angst om dom over te komen. De leeftijd van de onderzoeker heeft mogelijk ook het werven beïnvloed doordat mensen jongere mensen mogelijk minder serieus nemen. Hier is rekening mee gehouden door met een aanmeldformulier en een pen rond te lopen, om zo meer professionaliteit uit te stralen.

De politieke ideologie van mij is socialistisch, waardoor het mogelijk was dat bij het analyseren van de data vooral systeemkritische antwoorden zijn belicht en uitingen die bij migratiekritische ideologieën aansloten, onderbelicht zijn gebleven. Hier is de onderzoeker zich bewust van geweest en heeft door hier reflexief over te zijn gepoogd een objectieve analyse naar boven te krijgen.

Onderzoeksmethoden

De onderzoeksmethode die is gebruikt, bestaat uit (14) semi-gestructureerde interviews. Semi-gestructureerde interviews zijn gebruikt om de doelgroep in de gelegenheid te brengen uitgebreid in te gaan op de thematiek; de vragen zijn geformuleerd aan de hand van een topiclijst. Tijdens de interviews is af en toe gebruik gemaakt van 'probing' (Tracy, 2020). Dit is gedaan met gestandaardiseerde probes als 'kunt u daar meer over vertellen?' om, wanneer nodig, dieper in te gaan op iets wat een respondent had gezegd.

Om respondenten te vinden, zijn eerst sleutelpersonen uit de buurt benaderd, waarbij Stichting VoorUit als tussenpersoon heeft gefungeerd. Hier zijn geen interviews uit voortgekomen. Daarnaast zijn relevante activiteiten van VoorUit, Eigenwijks en Buurtkamer de Lente bijgewoond, zoals het Verhuisspreekuur op vrijdagen en de Verhuiswinkel op woensdagen. Uit deze activiteiten zijn 5 respondenten geworven. Dit is aangevuld met het werven van respondenten op straat bij Plein 40-45, het centrale plein van de wijk waar ook de markt te vinden was. Hier zijn de resterende 10 respondenten geworven.

Daarnaast zijn bestaande statistieken gebruikt om te onderzoeken hoe de buurt er in cijfers uitzag, hoe de antwoorden overeenkwamen of afweken, en welke veranderingen opvielen.

Dataverwerking

De interviewdata zijn getranscribeerd om vervolgens in Atlas.Ti van open codes te worden voorzien. Daarna zijn axiale codes gevormd op basis van de open codes die opvielen en data bevatten die helpen om de hoofdvraag en deelvragen te beantwoorden. Door eerst open te coderen, is daarna overzichtelijk gekeken wat opviel en relevant was. Op die manier is inductief te werk gegaan.

Data-analyse

De analyse is uitgevoerd met inspiratie van de thematische analyse van Braun & Clarke (2006). Hierbij is open en axiaal gecodeerd (Strauss & Corbin, 1998) in het codeerprogramma Atlas.Ti, waarin deze processen met de getranscribeerde interviews zijn doorlopen.

Locatie

De wijk Slotermeer is gekozen vanwege de aanwezigheid van de stakeholder in drie verschillende buurten van de wijk, waar zij in hun werk eenzaamheid en veranderingen in bevolkingssamenstelling hadden geconstateerd. Dit sluit aan bij onderzoeken die aantonen dat Amsterdammers negatieve effecten door de instroom van nieuwe bewoners in hun buurten zien (Rekenkamer Metropool Amsterdam, 2020) en waarin nieuwe bewoners aangeven minder binding met de buurt te hebben.

Nieuw-West, het stadsdeel waar Slotermeer onderdeel van is, ondergaat stadsvernieuwing (Nationaal Programma Samen Nieuw-West, 2024), waardoor veel oude bewoners (tijdelijk) zijn vertrokken en nieuwe bewoners er zijn komen wonen. Uit het rapport 'Gebiedsgerichte Uitwerking' (Gemeente Amsterdam, 2023) blijkt dat het gevoel van onveiligheid in Slotermeer al een aantal jaren structureel hoog is. Als één van de factoren wordt in het rapport onvoldoende contact tussen verschillende bevolkingsgroepen genoemd.

Uit het rapport 'Wijken in de Mix' (Gemeente Amsterdam, 2023) blijkt dat Slotermeer onder de buurten valt waar bewoners hun buurt het sterkst zien veranderen als gevolg van de instroom van nieuwe bewoners (>26%).

Data management

In dit onderzoek zijn persoonlijke gegevens over leeftijd, geslacht, werksituatie, migratieachtergrond en eenzaamheid van respondenten gebruikt. De respondenten zijn hierbij anoniem gebleven, waarbij zij in plaats van hun naam een nummer toegewezen hebben gekregen.

Interviewopnames en transcripten zijn in een met wachtwoord beveiligde map bewaard op de laptop van de onderzoeker. Deze zullen 6 maanden na afronding van de scriptie verwijderd worden. De interviewantwoorden zijn echter wel voor toekomstig onderzoek bewaard. Hierbij is informatie zoals werklocatie of straat waar diegene woont, geanonimiseerd waar nodig. De data was zonder naam van respondent moeilijk herleidbaar, doordat het onderzoek in een grote wijk is uitgevoerd. Het datamanagementplan is aan respondenten uitgelegd voordat zij een toestemmingsformulier hebben ondertekend.

Tekortkomingen

De groep respondenten bestond met name uit Nederlanders zonder migratieachtergrond. Dit heeft veel inzicht opgeleverd in hun perspectief, maar gaf geen representatief beeld van de bewoners van Slotermeer, waar meer dan 50% van een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond heeft. Dit heeft inzichten voortgebracht vanuit het perspectief van Nederlanders zonder migratieachtergrond en met een Surinaamse migratieachtergrond, waarbij hun perspectief over het contact met de Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse burens uitbreider naar voren is gekomen, ondanks dat er vooral werd verwacht dat er perspectieven ten opzichte van nieuwe stedelingen naar voren zouden komen. Hierbij zijn een aantal oude stereotypingen over deze bevolkingsgroepen naar voren gekomen, die statistisch gezien alleen in Slotermeer Zuid onderbouwning hadden. Idealiter had de focus gelegd moeten worden op één deel van Slotermeer, maar dit is ondervangen door deze kanttekening te plaatsen in de resultatenhoofdstuk en analysehoofdstuk.

De stakeholder heeft invloed gehad op het onderzoeksproces door de vraag uit te zetten naar mij als onderzoeker. Ook is er contact gehouden met de stakeholder tijdens het onderzoeksproces waarbij er tips gegeven werden over het bereiken van buurtbewoners. Echter heeft dit verder niet mijn beeld als onderzoeker gekleurd en heeft de stakeholder mij de mogelijkheid gegeven om mijn onderzoek onafhankelijk op te zetten en uit te voeren.

Het kon zijn dat het implementeren van interviews als methode een participatiebias heeft veroorzaakt, waarbij de personen die meewerkten als respondent mogelijk vooral de bewoners zijn geweest die het meest ontevreden zijn met de veranderingen en dit graag naar buiten wouden brengen door deel te nemen aan mijn onderzoek. Dit zou voor een overmatig negatief beeld kunnen hebben gezorgd. Hier is rekening mee gehouden door de resultaten naast de statistiek en theorie te leggen.

Resultaten

Gepercipieerde veranderingen

De respondenten zien veranderingen in de bevolkingssamenstelling in Slotermeer, het opmerkelijke is welke veranderingen zij naar voren halen. Bij het spreken van respondenten zonder migratieachtergrond en met een Surinaamse migratieachtergrond, viel het namelijk op dat zij opmerkingen maakten die past bij een oud frame over de ontwikkeling van de bevolkingssamenstelling van de buurt, maar ook over het gedrag en gezinsverhoudingen onder (nieuwe) bewoners met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond.

Het is opvallend dat vooral (één van) deze twee groepen vaak benoemd worden als recente buurtbewoners, terwijl die, op Slotermeer zuid na, geen statistische meerderheid zijn. Uit cijfers blijkt namelijk dat het vooral nieuwe stedelingen en Europese migranten zijn die in de buurt zijn komen wonen (Gemeente Amsterdam, 2023). Tussen 2011 en 2024 is het aantal Europese migranten in Slotermeer van 1740 naar 3272 gestegen. Het aantal nieuwe stedelingen is van 2744 in 2005 naar 3483 in 2023 gestegen. Terwijl de buurtbewoners met een Marokkaanse migratieachtergrond enkel van 6923 in 2011 naar 7065 in 2023 zijn toegenomen. En het aantal buurtbewoners met een Turkse migratieachtergrond lichtelijk gedaald is van 4405 naar 4308. Wat betreft nieuwkomers zijn er geen statistieken te vinden over Slotermeer, maar over Amsterdam zijn cijfers bekend die aantonen dat de groep migranten die asiel als motief voor migratie hadden, gestegen is van 2190 in 2013, naar 6850 in 2019 (El Moussaoui, 2024). Sinds de invasie in Oekraïne dit aantal verder gestegen gestegen naar 9780 in 2023 (El Moussaoui, 2024). Hierom valt te verwachten dat deze groep ook een bijdrage heeft geleverd aan de verandering in bevolkingssamenstelling

Behalve studenten (die onder de categorie ‘nieuwe stedelingen’ geschaart worden door de Gemeente Amsterdam) vallen nieuwkomers, expats en nieuwe stedelingen als Nederlanders zonder migratieachtergrond van buiten Amsterdam niet op wanneer respondenten gevraagd wordt naar nieuwe bewoners.

Er wordt door veel respondenten, ongeacht het wel of niet hebben van een migratieachtergrond, gesproken over de groeiende instroom van Marokkaanse en Turkse Nederlanders. Die zouden volgens de respondenten ‘problematische’ gezinsverhoudingen hebben. Dit komt ook in onderzoek uit 2006 (Metaal et al.), dat in Amsterdam Nieuw-West is uitgevoerd, ook uitgebreid naar voren. Een voorbeeld uit de interviews komt van respondent 4, die een Surinaamse migratieachtergrond heeft, 80 jaar oud is en al sinds 1986 in Slotermeer woont:

“Die mensen komen nu hier wonen, alleen. Later trouwt die man. Na zijn trouwerij, binnen zes jaar heeft hij al drie bambino's daar in huis.”

De nieuwe bewoners zouden vooral jonge gezinnen zijn met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond, en die zouden dus (te) veel kinderen nemen doordat de woningen daar te klein voor zouden zijn. Volgens cijfers van Gemeente Amsterdam (2024) is het aantal huishoudens tussen 2011 en 2024 dat 4+ kinderen heeft in Slotermeer van 335 naar 330 veranderd, wat dus betekent dat het ongeveer gelijk is gebleven. Dit kan erop wijzen dat hun observaties wel zouden kunnen kloppen.

Data over het aantal huishouden met 3 kinderen in Slotermeer geeft nog meer onderbouwing voor hun ervaringen: waar er in 2011, 686 huishoudens met 3 kinderen waren, waren dit er in 2024 757 (Gemeente Amsterdam, 2024). Het valt echter niet te zien welke migratieachtergrond deze huishoudens hebben. Mogelijk kunnen deze gezinsverhoudingen ervoor zorgen dat deze bewoners, vooral als ze in kleine woningen leven, meer opvallen en de perceptie van veranderingen van de respondenten heeft beïnvloed. Alsnog is het vreemd dat andere groepen niet bij hun opvallen, wat er op kan wijzen dat de respondenten weinig verbonden zijn met buurtbewoners.

Ontstaan van contact

In Slotermeer ontstaat contact tussen burens op verschillende manieren. Zo worden activiteiten in buurthuizen vaak genoemd als plek waar mensen elkaar ontmoeten, net als bewonersbijeenkomsten gerelateerd aan de stadsvernieuwing. Ook het gemeenschappelijk hebben van ouderschap of grootouderschap speelt een rol, bijvoorbeeld bij ontmoetingen in de speeltuin. Ook is het melden van overlast door verbouwen of het aankloppen bij burens voor bepaalde verzoeken een manier waarop burens elkaar leren kennen en sociaal gedrag uit volgt. Daarnaast lijken alledaagse momenten bij te dragen aan contact, zoals wanneer bewoners elkaar regelmatig tegenkomen. Activiteiten voor kinderen lijken als een verbindende factor ervaren te worden tussen verschillende groepen bewoners. Ook wordt de woonduur van buurtbewoners als verbindend gezien, het elkaar al vaak tegen zijn gekomen noemen respondenten als reden voor het leggen van contact doormiddel van het groeten op straat.

De nieuwe bewoners

De nieuwe bewoners zijn een gevarieerde groep, maar dat wordt door respondenten niet zo ervaren. Op Slotermeer-Zuidoost na, komen hun antwoorden bijna niet overeen met de statistische gegevens

over Slotermeer. Als ik naar de groep nieuwe stedelingen vraag (onder de noemer yuppen), antwoord ‘Respondent 12’, die in 2001 geboren is en in de buurt is opgegroeid, dat het diegene ook niet op is gevallen dat de statistische meerderheden in de buurt waren komen wonen, zo zegt diegene:

“Nee, yuppen dat ook weer niet. Want dan wonen ze weer ergens in een gedeelte van Amsterdam. Ik zeg Amsterdam-Zuid. Maar in Amsterdam-West is het wel gewoon echt hetzelfde gebleven qua diversiteit. Gewoon nog steeds Turken, Marokkanen, Surinamers, noem het maar op.”

Deze respondent is de enige die in de buurt is opgegroeid na de instroom van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, waardoor ik geen uitspraken kan doen over of de ervaring van jongeren in Slotermeer precies overeenkomt met de langwonenden en personen die niet in Slotermeer zijn opgegroeid, maar het laat toch wel zien dat die ervaring niet alleen bij die groepen speelt. Wel doet deze respondent geen uitspraken over gezinsuitbreiding. Het kan ook zijn dat deze bewoner uit Slotermeer Zuidoost komt of diens beeld over de buurt overmatig gevormd wordt door wat diegene ziet op Plein 40-45 (de grootste plein van de buurt waar ook elke dag een markt te vinden is). Dit kan overigens ook gelden voor andere bewoners.

Studenten komen wel bij meerdere respondenten naar voren, die zouden vaak tijdelijk in woningen zitten die gesloopt zijn en waar de vorige bewoners al een nieuwe woning van hebben gevonden. Deze groep valt het meest op na de Marokkaanse en Turkse Nederlanders die de buurt intrekken, maar contact met hen is er minimaal en respondenten zeggen ook dat zij niet contact zoeken met bewoners die geen student zijn.

Expats zijn geen enkel moment benoemd, en ‘nieuwe stedelingen’ die niet-studerend zijn lijken niet op te vallen of aan bepaalde koopwoningen toegeschreven te worden, waarbij de respondenten naar de nieuwbouwwoningen verwijzen die een eigen plek in de wijk hebben. Dit terwijl door de verkoop van sociale huurwoningen door woningcorporaties te verwachten is dat deze groep ook gemengd tussen de sociale huurders van de wijk leeft, en zij daardoor bij meer respondenten zou opvallen. De antwoorden komen alleen in Slotermeer Zuidoost deels overeen met de statistieken, daar blijkt namelijk dat Marokkaanse en Turkse Nederlanders wel een grote groep zijn onder de recente bewoners. Echter is het onduidelijk of de respondenten uit dat deel van Slotermeer komen, waardoor ik geen concluderende uitspraken kan doen over of hun perceptie volledig goed of fout is, enkel dat het niet met de (statistische) realiteit van de gehele wijk overeenkomt.

Wanneer ik bewust vraag naar nieuwe bewoners met een Syrische, Eritrese of Ethiopische migratieachtergrond (de groepen statushouders die na de vluchtelingenstroom van 2015 een grote

groei heeft doorgemaakt), antwoord de 64 jarige ‘respondent 10’ die er al diens hele leven woont en geen migratieachtergrond heeft het volgende:

“Ja ja oh ja die zit er ook wel tussen ja dat is echt van de laatste tien jaar ja... die... ja ja ja dat kan je wel zeggen ja”

Dit heb ik niet aan alle respondenten gevraagd, maar het antwoord van deze respondent laat zien dat deze groep niet op de voorgrond lijkt te liggen als de respondent over nieuwe bewoners spreekt en tegelijkertijd laat het zien dat deze groep toch wel is opgemerkt in de laatste 10 jaar, wat overeenkomt met de start van de vluchtelingenstroom van 2015.

‘Overbruggend’ sociaal kapitaal

Wat de antwoorden van de respondenten laten zien, is dat de bewoners weinig contacten hebben buiten hun eigen bevolkingsgroep of huishouden. Putnam noemt het hebben van dit soort contacten ‘overbruggend’ sociaal kapitaal (Putnam, 2000). De reden dat dit relevant is in mijn onderzoek naar eenzaamheid is dat overbruggend sociaal kapitaal samenhangt met sociale eenzaamheid (Yu et al, 2021).

Het lijkt dat de respondenten meer ‘bindend’ sociaal kapitaal (het hebben van contacten binnen je eigen gezin of bevolkingsgroep) hebben dan ‘overbruggend’ sociaal kapitaal, maar het alsnog beperkt aanwezig is in de buurt, mede door het verhuizen van buurtbewoners uit hun eigen bevolkingsgroep.

Wel is deze verandering in bevolkingssamenstelling van de buurt al een lange tijd gaande, wat betekent dat zij veel tijd hebben gehad om ‘overbruggend’ sociaal kapitaal op te bouwen in de buurt. Dit had zich kunnen vertalen tot beter contact met de nieuwe buurtbewoners met een migratieachtergrond, maar daar lijkt geen verbetering in te zijn gekomen over de jaren heen. Dit kan komen doordat sociale klasse, levensfase en leeftijd alsnog scheidingen kunnen vormen die zij moeten overbruggen bij de nieuwe bewoners.

Wel komt bij respondenten zonder migratieachtergrond, en met een Surinaamse migratieachtergrond naar voren dat jongere generaties van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders beter de Nederlandse taal spreken. Ondanks dat zouden zij alsnog vaak toch nog afhoudend zijn bij het groeten op straat en zich niet zouden voorstellen als zij in de buurt komen wonen. De 78-jarige ‘Respondent 6’ zonder migratieachtergrond en die al 47 jaar in Slotermeer woont zegt daarover:

“En vroeger stelde je je voor. Van de jonge mensen aan de overkant in die koopwoningen, die kwamen naar ons toe. Ik ben die en die en die en we wonen hier nu. Ik denk, ja, dat is leuk. Maar er

komen mensen, maar ja, ook met een andere achtergrond. Die komen daar wonen en die kijken nog eens naar je. En ze kijken nog eens een keer. En dan zeg ik, goeiemorgen, goeiemiddag. En dan kijken ze hier van, oh, ze zei wat.”

De 69 jarige ‘respondent 14’ met een Surinaamse migratieachtergrond, die 17 jaar in de buurt woont, zegt over het zich niet voorstellen van bovengenoemde bevolkingsroepen het volgende:

“Ja, kijk, je ziet alleen maar moslimzonen hier. Die mensen blenderen niet met jou. Dan denk ik bij mezelf, wat slaat dat nou weer op? We zijn allemaal voor elkaar en we moeten elkaar helpen enzovoort. Ook in die woning, in die flat bij mij, er komen en gaan mensen, maar nooit komen ze kennis met je maken.”

Toch haalt deze respondent, net als andere respondenten met dit soort ervaringen, later in het interview toch positieve voorbeelden aan van contact met burens die een Islamitisch geloof zouden hebben.

Ook lijkt de levensfase van de respondenten mee te spelen in het contact, doordat veel van de bewoners zonder migratieachtergrond 60+ zijn. Zij geven aan dat het gemeen hebben van ouderschap vroeger een belangrijke factor speelde voor het ontstaan van contact tussen groepen in de wijk. De 80 jaar oude Surinaamse ‘Respondent 4’ zegt daarover:

“Maar wij zijn de langwonenden. Dus kijk, onze kinderen hebben met elkaar gespeeld. Dus die verbinding is er nog.”

Van langwonenden zijn de kinderen al groot en die spelen daardoor niet met de kinderen van nieuwe bewoners op straat, zoals vroeger het geval leek te zijn. Het gemeen hebben van ouderschap wordt vaak genoemd als een reden voor het ontstaan van uitgebreid contact met burens. Deze bewoner zei ook dat het contact met oude burens beter was dan met nieuwe burens, ongeacht migratieachtergrond. Leeftijd op zich speelt ook mee als barrière voor contact, zo zegt ‘respondent 1’, die er sinds 2015 woont.

“Wat nu er nieuw in komt. Over het algemeen zijn het natuurlijk best hele jonge mensen nog. Nee, dus dat contact is er niet. Als er wat is, kan je wel aanbellen ofzo, als dat wel. Je hebt wel kennis gemaakt, jawel, dat wel. Maar je merkt toch dat je met een hele andere doelgroep, jonge mensen, streven nog weet je, werken hard denk ik.”

Dit sluit aan met onderzoek van Albrow (1997) dat aantoont dat individuen met zeer van elkaars verschillende leefstijlen en sociale contacten bij elkaar in de buurt kunnen wonen maar al snel gescheiden leven. Dit lijkt bij veel respondenten het geval.

Een enkeling zegt dat die goed contact heeft met buurtbewoners uit de groep niet studerende nieuwe stedelingen. De 76-jarige ‘respondent 6’ zonder migratieachtergrond, die er al 47 jaar in een sociale huurwoning woont, zit uit te kijken naar de komst van meer koopwoningen en huurwoningen met hogere huursegmenten met de hoop deze groep meer de buurt intrekt. Die zegt over de nieuwe stedelingen:

“Ze hebben aandacht voor je, ze luisteren naar je.”.

De wederzijdse interesse heeft een fijne ervaring voortgebracht voor deze respondent. Wel is diens ervaring uitzonderlijk, aangezien andere respondenten met sociale huurwoningen er grotendeels geen contact was met nieuwe stedelingen.

De groepen waar het contact volgens bewoners zonder migratieachtergrond wel goed mee loopt, zouden Surinaamse bewoners te zijn. Meerdere keren komen goede ervaringen van contact naar voren met de Surinaamse bewoners in de buurt. Ook wederzijds lijkt dit het geval. Daarnaast worden kleinere bevolkingsgroepen naar voren, zoals een Colombiaanse, Braziliaanse en burens uit West-Europese landen worden opvallend positief door de witte respondenten genoemd als burens waar zij goed contact mee hebben.

Overbruggende sociaal kapitaal hoor ik veel terugkomen bij de respondenten met een Indiase en Pakistaanse migratieachtergrond. Zij leken wel vrijwel allemaal een koopwoning te hebben. Wat op viel is dat zij veel details konden vertellen over hun burens. Het sociale netwerk van deze groep bestaat vooral uit mensen die er ook langer dan 15 jaar wonen, nieuwe bewoners waren volgens deze groep erg gemengd en zij zouden hen groeten op straat maar niet verdergaand contact hebben met deze groep.

Contact dat verder gaat dan groeten op straat of bij elkaar aankloppen voor verzoeken of hulp komt voor maar lijkt vooral iets van vroeger te zijn. Een praatje houden lijkt het hoogtepunt te zijn in het contact, waarbij dit met sommige burens frequent lijkt te gebeuren. Behoeft aan diepgaander contact geven veel respondenten aan niet te hebben.

De meeste bewoners die er al sinds minstens de jaren 90’ wonen laten blijken dat de buurt vroeger uit weinig bewoners met een migratieachtergrond bestond, hieruit valt op te stellen dat zij van toen niet veel mogelijkheden hadden in de buurt om overbruggend sociaal kapitaal in op te bouwen met

de groepen die er nu wel zijn, waardoor het de laatste decennia mogelijk lastig is geweest om contact te leggen met Turkse en Marokkaanse Nederlanders en er geen bestaande interetnisch sociale netwerken lijken te zijn waar nieuwe bewoners bij aan kunnen sluiten. Helaas heb ik maar één respondent gesproken die na de grote instroom van Turkse en Marokkaanse Nederlanders in de buurt is opgegroeid, die was overwegend positief en zei contact met burens uit alle bevolkingsgroepen te hebben.

“Ik merk dat mensen met migratieachtergrond veel van hun sociaal netwerk uit hun gemeenschap halen, en van familie. Familie lijkt behoefte van ander contact weg te nemen. Maar gedag tegen burens zeggen lijken iedereen wel te waarderen, en burens tegenkomen.”

Wel lijkt de perceptie van respondenten tussen de 40 en 90 jaar overeen te komen met elkaar. Overigens ook de perceptie van langwonenden die er minder dan twintig jaar wonen, en die er al meer dan twintig jaar wonen.

Sociale cohesie

In de antwoorden van de respondenten komt veel data naar voren dat betrekking heeft op hoe de sociale cohesie in de buurt is. Deze data helpt mijn hoofdvraag te beantwoorden, ook doordat sociale cohesie samenhang heeft met sociale eenzaamheid (Yu et al, 2020). Eén van de antwoorden van respondenten dat laat zien hoe nieuwe bewoners de sociale cohesie kunnen beïnvloeden wordt door de 78-jarige ‘respondent 6’ gegeven:

“...tegenwoordig ze stellen ze zich ook niet meer voor.”

Ook lijken respondenten die deelnemen aan activiteiten in de buurt, geen nieuwe bewoners hierbij betrokken te zien. Daarnaast vallen eerder ontstane netwerken in de buurt uit elkaar door vrijwillige of gedwongen verhuizingen, vaak toegeschreven aan de sloop en renovatie van woningen in de buurt. Het overlijden van buurtbewoners wordt ook door bewoners genoemd, zo ook door ‘respondent 3’ die geen migratieachtergrond heeft, hoogbejaard is en al 27 jaar in de buurt woont:

“En die is na twee jaar, dus 94, is die overleden. Een Nederlandse meneer. En ik was ook nog met een mevrouw daarnaast bevriend geraakt. Ja, allemaal overleden.”

Sommige respondenten wijzen op een culturele factor die bij bepaalde gezinnen met een islamitische achtergrond zou spelen. Wat het hebben van contacten volgens hen ook bemoeilijkt zou

de de ondergeschikte positie van vrouwen bij Islamitische gezinnen zijn. Zo zegt ‘respondent 2’, die een Duitse migratieachtergrond heeft en 21 jaar in Slotermeer woont hierover:

“Als ik bij mensen op bezoek ga is het vaak zo: dan zit je als man met een man op de op de bank en dan komt de vrouw of de dochter binnen en brengt je thee en brood. En dan loopt ze weer weg en ze zitten in een andere kamer.”

Doordat het buitensluiten van vrouwen van contact, of andersom, valt volgens deze respondent en enkele anderen de mogelijkheid weg om een sociaal netwerk op te bouwen in de buurt waar deze buurvrouwen onderdeel van kunnen zijn. Maar omgekeerd kunnen dit soort generalisaties en associaties over mensen met een islamitische achtergrond ook een reden zijn dat deze respondenten zelf niet zoveel initiatief nemen om contact te leggen met burens met een islamitische achtergrond.

Verder valt het op dat veel respondenten de slechte omgang met gemeenschappelijke ruimtes, en dan met name trappenhuizen, benoemen als grote ergernis. Zij zeggen hierbij dat dit met name om Turkse en/of Marokkaanse (nieuwe) bewoners zou gaan, een aantal respondenten wijden dit toe aan het te hebben van te veel kinderen in een te kleine woning, zo zegt ‘respondent 10:

“En ja, als je te krap woont, ja, dan zet je het hier wat buiten neer en je zet het daar wat buiten neer. De woning wordt dus eigenlijk eromheen wat groter, laat ik het zo zeggen.”

Slechte omgang met gemeenschappelijke ruimten kan leiden tot spanningen. Dit, het vertrekken van buurtcontacten en het niet voorstellen door nieuwe burens kan ertoe leiden dat de sociale cohesie aangetast wordt (en daarmee de sociale eenzaamheid in de buurt stijgt).

Ook benoemen een aantal respondenten dat de ontmoetingsplekken in de buurt zoals de markt, restaurants en cafés erg gericht zijn op Turkse en Marokkaanse Nederlanders, waardoor zijzelf daar niet graag komen en dus contact met burens kunnen mislopen. ‘Respondent 1’ zegt over de markt,

“Op zaterdag... ik loop hier niet eens meer want ik ben een vreemdeling”

Dit is kenmerkend voor hoe een aantal respondenten, zowel zonder migratieachtergrond als Surinaams Nederlandse respondenten, zich niet verbonden (willen) voelen met de bevolkingsgroepen die de markt zouden domineren. De markt verkoopt niet alleen etnische of religieuze klederdracht maar ook groente en fruit, waardoor het voor alle bevolkingsgroepen bruikbaar zou kunnen zijn. De vraag is daardoor of het met name met het aanbod te maken heeft of met de grote aanwezigheid van Turkse- en Marokkaanse Nederlanders, dat laatste zou betekenen dat

de respondenten op een negatieve manier kijken naar deze groepen in de buurt, met afzonderend gedrag als gevolg.

Woonduur heeft een aantal bewoners wel geholpen met het leggen van contact met bewoners van andere bevolkingsgroepen. Bij een aantal respondenten komt naar voren dat zij dan zien dat zij nog één van de weinige bewoners die over zijn van vroeger, en zich daardoor enigszins verbonden met deze langwonenden voelen. Ook lijkt de woonduur van tijdelijke bewoners het ontstane contact weer doen wegebben, zo blijkt uit de volgende citaten van ‘respondent 1’:

“Ik had een superleuke Marokkaanse buurmeisje, dat was een student van 27, die belde steeds bij mij aan omdat ik alles in huis heb. Hamers, schroevendraaiers, boormachines en wat weet ik [...] En dan moest ik [onverstaanbaar] ophangen. Maar die is laatst weer verhuisd.”

Doordat er meer studenten en expats in de wijk komen wonen, zouden ontstane contacten met deze vaak tijdelijke groepen net als in het voorbeeld hierboven doen elke keer wel komen te vervallen, waardoor deze groepen niet bij dragen aan de bouw van duurzame sociale netwerken in de wijk.

Contact met burens lijkt er zoals boven vermeld te zijn, maar wel met name van oppervlakkige aard. Er zijn genoeg activiteiten en de respondenten zouden er ook bekend mee zijn, maar hier lopen (of liepen) sommige respondenten tegen taalbarrières aan, alhoewel het kan dat zij door vooroordelen over de taalvaardigheid van Turkse en Marokkaanse Nederlanders zich preventief afzonderen van sociale activiteiten waar deze groepen volgens hen veel aan zouden deelnemen.

Er wordt genoemd dat het contact goed verloopt bij het melden van verbouwingen, overlast of bij verzoeken om iets te lenen. De meeste respondenten lijken daar wel vertrouwen voor te hebben bij hun burens, wat laat zien dat er enigszins sociale cohesie is. Ook gaven veel respondenten aan hun reserve huissleutel bij burens te hebben liggen, burens die volgens hen net zoals zij langwonenden zouden zijn.

Bij interviews die ik op een bankje op Plein 40-45 voerde, merkte ik dat er meerdere personen die langs liepen de respondenten groetten. Daarbij kreeg ik de indruk dat dat goed overeenkwam met hun antwoorden over contacten in de buurt. De respondenten zeiden hier wel bij dat het om oppervlakkige contacten ging. Afspreken met burens wordt maar bij een klein deel van de respondenten gedaan.

Overlast van kinderen op straat kwam naar veel respondenten terug, met name bij de vraag die ik stelde over hoe zij de ideale buurt voor zich zouden zien. Daarbij werd buurtouderschap, in verschillende bewoordingen, benoemd als iets wat zij erg zouden waarderen. Op verschillende momenten in het gesprek kwam het bij respondenten naar voren dat die zou ontbreken. Zo zegt ‘respondent 4’:

“Vroeger kende je allemaal elkaar in de straat. Allemaal kende je elkaar. Want de kinderen speelden met elkaar. En ja, toen had je nog een vorm van sociale zeggenschap. Je kon tegen die buurjongens zeggen, hé wat doe je eigenlijk? Als je zegt, wat doe je eigenlijk? Staat er een hele peloton voor de deur.”

Dit is een erg generaliserende opmerking over kinderen op straat, maar bij meerdere respondenten lijkt er een onveilig gevoel te heersen door hangjongeren. Zij nemen deze mogelijke consequentie voor het aanspreken van buurtkinderen in acht. Tegelijk blijkt hieruit dat de respondent de ouders van de kinderen, en dus de burens, niet goed genoeg kent om hen aan te spreken op het gedrag van hun kinderen. Dat kan ook met de levensfase van de respondenten te maken kan hebben, doordat zij zelf geen jonge kinderen meer hebben en deze burens niet bij de lokale schoolplein aantreffen.

Verder komt naar voren dat de onderlinge verbinding lijkt te ontbreken in de buurt, één buurtbewoner zegt dat mensen zich in kliekjes opdelen. Een ander zegt dat mensen het bij hun eigen groep zoeken. Een andere bewoner stelt dat buurtbewoners meer op zichzelf zijn geworden. Kortom lijkt het dat de sociale cohesie is aangetast om verschillende redenen. In de volgende paragraaf zal ik beschrijven wat alle in dit hoofdstuk opgenoemde resultaten betekenen voor de eenzaamheid van langwonenden.

Buurtactiviteiten

Een groot deel van de deelnemers zeggen deel te nemen aan activiteiten in de buurt waar zij burens, al dan niet directe burens, leren kennen. Wat opvalt is dat de aan de stadsvernieuwing verwante informatiebijeenkomsten naar voren komen als momenten waar zij hun directe burens zouden tegenkomen. Hier zou bij sommigen ook het contact zijn ontstaan. Over de buurtactiviteiten wordt gezegd dat zij er zowel de feitelijke nieuwe bewoners niet zien en de door hun gepercipieerde nieuwe bewoners (Turkse en Marokkaanse Nederlanders) ook niet. Dat laatste verklaren een aantal respondenten met dat deze groepen zich niet zouden mengen buiten hun eigen groep. De respondenten lijken in ieder geval bekend te zijn met de buurtactiviteiten, en daarmee de kansen voor zich te zien voor ontmoeting. Wel zeggen sommigen dat zij daar geen behoefte meer aan hebben. Hierover wordt zoal gezegd dat zij eerdere slechte ervaringen hebben, zoals het treffen van

mensen met alcoholisme of andere problematiek. Het gratis karakter van de activiteiten zouden deze groep mensen aantrekken. Ook zegt een respondent dat wanneer er activiteiten georganiseerd worden, vaak de Turkse of Marokkaanse gemeenschap niet deelneemt, maar diegene wel ziet dat zij eigen activiteiten organiseren die dan druk bezocht zijn maar ook niet gemengd wordt:

“Want we hadden hier een buurthuis, dat buurthuis is nu opgeheven. Maar als wij iets organiseerden, dan nodigden we de hele buurt uit, dan zetten we briefjes enzovoort. Die mensen van die netwerk voor de moslims komen niet. Maar organiseren zij daar, is de plaats te klein. En ik vind gewoon, hoe moet je dan met elkaar opschieten in één buurt?”

Nieuwe stedelingen, expats en statushouders lijken zoals eerder benoemd niet deel te nemen aan de activiteiten. Wat bij één respondent naar voren komt is dat betaalde activiteiten, zoals Spaanse les, wel goede menging en interetnisch contact ervaren wordt. Zo deze respondent (respondent 14):

“bij die Spaanse les, er zijn heel veel marokkaanse vrouwen daar en 2 vrouwen van Libanon.. Maar het gaat zo goed daar. We praten heel gezellig met elkaar en als we elkaar op de markt ontmoeten, dan kun je zo een gesprekje met ze voeren. Maar ik ken ze niet buiten die spaans lessen, hoe ze zijn. Maar het is leuk dat ze, wanneer ze daar zijn, dat ze ook gewoon met elkaar, dat we met elkaar kunnen opschieten.”

Daar betalen deelnemers 10 euro voor 10 lessen. Mogelijk dat dit aspect, of het aspect van gedeelde interesse, bijdraagt aan dat deelnemers geïnteresseerden zijn in het leren kennen van andere deelnemers.

Eenzaamheid

De respondenten die Nederlanders zonder migratieachtergrond zijn lijken geen of beperkt ‘overbruggend’ sociaal kapitaal te hebben dat Turkse Nederlanders, Marokkaanse Nederlanders, nieuwe stedelingen, expats of statushouders bevat. Wel lijkt het contact met nieuwe stedelingen die niet-studerend zijn prettig ervaren te worden door de respondenten bij wie er wel onderling contact geweest was. Nieuwe stedelingen (behalve studenten) zouden een goede bron van buurtcontacten kunnen zijn, alhoewel deze groep niet lijkt aan te sluiten bij activiteiten en beperkt gebruik zou maken van de lokale winkels en horeca, waardoor zij die minder snel tegen zullen komen. Ook wordt vaak gezegd dat nieuwe bewoners zich niet voorstellen, wat belangrijk is volgens meerdere respondenten die zeggen dat het kennen van burens genoemd als voorwaarde voor het vragen van

hulp aan ze. Wat dus nog meer onderbouwing biedt voor de zorgen dat nieuwe bewoners de sociale cohesie zouden aantasten.

Door de beperkte ‘overbruggend’ sociaal kapitaal, de aangetaste sociale cohesie en het feit dat de meeste meerderheidsgroepen onder nieuwe bewoners niet zijn opgevallen, valt er te stellen dat dat de recente veranderingen in bevolkingssamenstelling dus niet ten goede komen voor de sociale eenzaamheid van de oude buurtbewoners maar deze ook voor de komst van de nieuwe bewoners niet heel goed waren, dit omdat er problemen worden genoemd die al minstens 19 jaar spelen in de wijk.

Veel respondenten zeggen te willen dat er meer gemengd wordt in de buurt, waarmee zij meestal lijken te bedoelen dat er een in hun ogen betere balans tussen bevolkingsgroepen moet zijn. Hierbij lijken zij te insinueren dat zij meer Nederlanders zonder migratieachtergrond in de buurt willen, dit soort antwoorden komt echter alleen naar voren bij de respondenten zonder migratieachtergrond of met een Surinaamse migratieachtergrond.

Veel van de data gaat over nieuwe bewoners die een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond hebben, omdat daar overmatig naar wordt verwezen door de respondenten. Maar dat dit over die groepen gaat betekent dat de respondenten niet goed op de hoogte zijn van wie er in de wijk komt wonen aangezien de recente instroom van bewoners veel gevarieerder is dan deze twee groepen. Het kan ook betekenen dat deze groepen gescheiden zitten in bepaalde buurten van de wijk Slotermeer, waardoor zij daarbuiten niet opvallen. Ook kan dit betekenen dat de nieuwe bewoners het contact niet zoeken.

Tóch blijkt er bij de meeste respondenten wel contact te zijn met burens, waarbij veel respondenten menen hun burens te groeten als ze hen tegenkomen, en af en toe een babbeltje te maken. Dit zou dan wel met voornamelijk andere langwonenden zijn. Ook lijken zij met burens onderling contact te hebben wanneer zij een verzoek hebben. Er is bij enkelen ook verdergaand contact zoals het bij elkaar op bezoek komen, maar met nieuwe bewoners is hier maar één voorbeeld van benoemd. Wat ook veel naar voren komt is dat veel respondenten geen behoefte lijken te hebben aan andere vormen van contact dan dat er nu is, zij vinden het wel belangrijk of fijn dat er gegroet werd op straat en er rekening gehouden wordt met elkaar. Dit is er volgens hen met te weinig burens, en zij zouden graag willen zien dat dat met alle (directe) burens zou zijn.

Kortom lijkt het er op dat de recente veranderingen in bevolkingssamenstelling de (sociale) eenzaamheid van bewoners beïnvloedt, doordat het contact met een breed netwerk, in dit geval burens, niet tot stand komt.

Conclusie en discussie

Antwoord op onderzoeksvragen

1.a: Welke veranderingen nemen langwonenden waar in de bevolkingssamenstelling van de buurt?

Langwonenden in Slotermeer nemen veranderingen waar in bevolkingssamenstelling die niet overeenkomen met de ware veranderingen op dit vlak. De interviews bevatten weinig voorbeelden van de nieuwste veranderingen, alleen de groep studenten komt naar voren. Pas bij het doorvragen komt er bij enkelen naar voren dat er ook zogenoemde ‘yuppen’ in de wijk zijn gekomen. Zo komt wat in de statistieken zichtbaar is, op verschillende manieren terug in de interviews. Maar die kleine veranderingen zijn voor hen niet het hoofdonderwerp als het gaat over de bevolkingssamenstelling van de wijk.

Veel respondenten zonder migratieachtergrond of met een Surinaamse migratieachtergrond benadrukken de er meer dan eerst Turkse en Marokkaanse Nederlanders de wijk in trekken. Dit lijkt dan vaak om jonge gezinnen te gaan. Dit valt op omdat deze groepen alleen in Slotermeer Zuidoost een grote groep onder de nieuwe bewoners zouden zijn, maar zelfs daar is het een relatief kleine groep die daar recentelijk bij is gekomen, nieuwe stedelingen en expats vormen een veel groter deel van de nieuwe bewoners.

Veel van deze aanduidingen van verandering lijken nog op een eerder fase van verandering van de wijk. Sommige van deze respondenten maken voor het duiden van veranderingen bovendien gebruik van generalisaties over het groot aantal kinderen dat deze bevolkingsgroepen zouden nemen.

1.b: Hoe verhouden die beelden van langwonenden zich tot de feitelijke veranderingen in bevolkingssamenstelling?

De percepties van langwonenden komen slechts deels overeen met de feitelijke veranderingen. Terwijl zij vooral Turkse en Marokkaanse Nederlanders als nieuwe bewoners noemen, tonen statistieken aan dat de groei vooral uit andere groepen bestaat, zoals nieuwe stedelingen (zoals studenten), Europese migranten (zoals expats) en statushouders (met heel diverse achtergronden en godsdiensten). Dit suggereert dat langwonenden selectief waarnemen, mogelijk door bestaande frames of beperkte interactie met andere groepen. De focus op Turkse en Marokkaanse Nederlanders kan ook komen doordat deze groepen meer zichtbaar zijn in het straatbeeld vanwege

de grotere gezinnen (in kleine huizen), of door historische associaties met de buurt. Maar het blijven verwijzen naar stereotype kenmerken van de oude instroom, kan ook te maken hebben met kenmerken van de nieuwste instroom, zoals het besteden van hun vrije tijd buiten de wijk.

2A: Wat voor contacten hebben langwonenden met andere bewoners in de buurt?

De contacten tussen langwonenden en andere bewoners zijn over het algemeen oppervlakkig. Veel respondenten groeten hun burens en hebben af en toe een praatje, maar diepgaand contact (zoals bij elkaar op bezoek komen) is zeldzaam. Echter geven de meeste respondenten aan dat zij daar ook geen behoefte aan hebben. Uitzonderingen zijn er wel, met name tussen Surinaamse bewoners, bewoners zonder migratieachtergrond en sommige Europese migranten, waartussen het contact beter lijkt te zijn. Respondenten met een migratieachtergrond halen in hun antwoord vaak hun sociale netwerk uit hun eigen gemeenschap of familie, wat "bindend sociaal kapitaal" versterkt maar "overbruggend sociaal kapitaal" beperkt. Activiteiten in de buurt leiden weinig tot nieuwe contacten, en taalbarrières of levensfaseverschillen spelen hierbij een rol.

Dat laatste geldt ook voor de nieuwste instroom. Het lijkt erop, alsof daar geen contacten mee ontstaan, die de oude stereotypen kunnen wegnemen. Het kan zijn dat bij hun voorbeelden over Turks- en Marokkaans Nederlandse buurtbewoners zij het niet hebben over recente bewoners van deze groep, maar terugvallen op oude voorbeelden. Het kan zijn dat sommige oudere respondenten hiermee onbewust een verklaring zoeken voor hun relatieve isolement in hun wijk, alhoewel deze voorbeelden ook naar voren kwamen bij bewoners die goed contact hadden met burens uit andere bevolkingsgroepen.

2B: Hoe verhouden die contacten zich tot de veranderingen in bevolkingssamenstelling?

De beperkte contacten tussen langwonenden en nieuwe bewoners lijken de sociale cohesie in de wijk aan te tasten. Omdat langwonenden vooral Turkse en Marokkaanse Nederlanders als nieuwkomers zien, maar weinig interactie met hen hebben (en vice versa), ontstaat er een kloof. De statistische meerderheden onder nieuwe bewoners, zoals nieuwe stedelingen of Europese migranten, vallen minder op en worden nauwelijks genoemd bij vragen over contacten. Dit draagt bij aan een gevoel van vervreemding en eenzaamheid onder langwonenden.

Recente veranderingen in de bevolkingssamenstelling hebben een negatieve invloed op de sociale cohesie en eenzaamheid onder langwonenden in Slotermeer. Het ontbreken van "overbruggend sociaal kapitaal" en diepgaande contacten tussen groepen versterkt deze dynamiek. Hoewel er

oppervlakkige interacties zijn, blijft de sociale cohesie fragiel, wat bijdraagt aan gevoelens van eenzaamheid, vooral onder oudere bewoners.

3A: Hoe kunnen de sociale contacten worden geduid in termen van cohesie en sociaal kapitaal?

De sociale contacten van buurtbewoners in Slotermeer lijken een duidelijke scheiding te laten zien tussen bindend en overbruggend sociaal kapitaal. Enerzijds lijkt er verbondenheid binnen homogene groepen te zijn, zoals langwonenden of bewoners met dezelfde migratieachtergrond, wat wijst op bindend sociaal kapitaal. Anderzijds ontbreekt er vaak contact tussen verschillende groepen, zoals tussen langwonenden zonder migratieachtergrond en langwonenden met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond. Ook tussen de langwonenden in het algemeen met de nieuwe bewoners lijkt het contact te ontbreken. Dit beperkte overbruggend sociaal kapitaal lijkt veroorzaakt te worden door barrières zoals taalverschillen, uiteenlopende levensfasen- en stijlen en dus het bindend sociaal kapitaal.

De sociale cohesie in de wijk is verzwakt door demografische veranderingen, verhuizingen en het ontbreken van gedeelde ontmoetingsplekken. Ook spanningen vanwege de omgang met gedeelde ruimten als trapportalen, en het gedrag van buurtkinderen, lijkt voor spanningen te zorgen die de sociale cohesie aantasten. Toch zijn er wel voorbeelden van waar wel gemengd contact ontstaat, zoals activiteiten voor kinderen waar ouders elkaar ontmoeten, bewonersbijeenkomsten en bepaalde activiteiten zoals een buurt-Iftar en een Spaanse taalcursus.

3B Welke aanwijzingen zijn er op basis van het onderzoek te geven over eenzaamheid?

Het onderzoek suggereert dat eenzaamheid onder met name oudere bewoners zonder migratieachtergrond wordt bevorderd door o.a. het gebrek aan overbruggend sociaal kapitaal. Zij hebben weinig contacten buiten hun eigen groep, wat versterkt wordt door het vertrek van oude buren, het overlijden van deze, en de beperkte interactie met nieuwe bewoners. Factoren zoals leeftijdsverschillen, culturele stereotypering en fysieke veranderingen in de wijk spelen hierbij een rol. Hoewel oppervlakkig contact er is, zoals groeten of burenhulp, lijkt dit met nieuwe bewoners bijna niet het geval. Wel is die vorm van contact voor veel bewoners voldoende en geven sommige respondenten aan geen behoefte te hebben aan intiemere vormen van contact. Naast het beperkte overbruggende sociaal kapitaal is ook de verslechterde sociale cohesie een reden waarom bewoners zich (sociaal) eenzamer zouden kunnen voelen door de recente veranderingen.

Kortom, de recente demografische veranderingen hebben de sociale eenzaamheid niet verminderd,

maar dit komt niet alleen door de nieuwe bewoners maar ook door de oude bewoners die al een lange tijd slecht verbonden lijken te zijn met hun buurtgenoten.

Discussie

Deze antwoorden geven verder veel onderbouwing voor de al eerder onderzochte negatieve effecten van het mengen van bevolkingsgroepen. Het leidt inderdaad tot een slechtere sociale cohesie en een gebrek aan overbruggend sociaal kapitaal is een belemmering om contact te leggen. Ook geeft het blijk van dat de nieuwe bewoners zoals verwacht niet betrokken zijn in de activiteiten van de buurt en ook niet hun sociale leven in de buurt doorbrengen. Spanningen lijken er echter niet zozeer te zijn tussen de statistische nieuwe bewoners en de langwonenden. Dit kan mogelijk te maken hebben doordat de nieuwe bewoners niet in dezelfde straat als de langwonenden leven of hun sociale leven buiten de buurt afspeelt. Wel lijkt er bij de respondenten die woningbezitters zijn beter contact ervaren te worden met burens van andere bevolkingsgroepen. Echter heb ik in de interviews niet standaard gevraagd naar hun woonsituatie, waardoor ik daar weinig data over heb. Wel komt deze bevinding overeen met bestaande theorie over dat er weinig contact is tussen huurders en woningbezitters ontstaat bij menging van deze groepen.

Ook geven meerdere bewoners aan zich 's avonds niet veilig te voelen over straat, wat hun sociale participatie in de buurt zou kunnen belemmeren en waardoor zij ook minder kansen voor contact met de nieuwe bewoners krijgen.

Bij activiteiten in de buurt zijn er vooral langwonende sociale huurders zonder migratieachtergrond. Dit zou te maken kunnen hebben met het tijdstip dat deze activiteiten plaatsvinden, waardoor bewoners die overdags geen tijd hebben het mis kunnen lopen. Echter kunnen activiteiten die 's avonds plaats vinden door de bewoners die zich onveilig voelen niet bezocht kunnen worden.

Ook lijkt het imago van de buurt verslechterd zijn, terwijl dit volgens theorie door de menging van bevolkingsgroepen uit hogere klassen zou kunnen verbeteren. De bestaande sociale netwerken lijken in tegenstelling tot wat de theorie zegt wel aangetast door de stadsvernieuwing, veel contacten van de respondenten hebben namelijk besloten niet terug te keren naar de buurt (ondanks hun terugkeerrecht) of verblijven tijdelijk elders. Wat ook opvalt is dat veel bewoners commentaar leveren over hoe burens omgaan met de gedeelde ruimten als trapportalen, wat volgens onderzoek tot spanningen kan leiden onder buurtbewoners.

Ook de slechte taalvaardigheid van sommige burens wordt als barrière gezien voor contact, wel zien respondenten deze vooral bij eerste generatie immigranten en vinden zij deze barrière wegvallen bij jongere generaties van Nederlanders met een migratieachtergrond.

Over hoe bewoners met een Turks-Nederlandse en Marokkaanse-Nederlandse achtergrond kijken naar de veranderingen in de wijk kan ik helaas weinig zeggen omdat ik slechts twee respondenten van deze groepen heb kunnen interviewen. Het wordt uit deze interviews wel enigszins bevestigd dat zij onderling contact hebben door middel van bijvoorbeeld buurtactiviteiten of de moskee. Ook leken zij vooral bindend sociaal kapitaal te hebben, wat aan sluit bij de observatie van andere respondenten dat deze bevolkingsgroepen erg homogene activiteiten zouden organiseren.

Veel bewoners leken niet tevreden met het contact in de buurt, echter hadden zij allemaal wel minstens één buurtgenoot waar zij zouden kunnen aanklappen voor hulp. Waar vooral de ontevredenheid in zat was in het sociale gedrag van voornamelijk (nieuwe) burens met een Turkse of Marokkaanse migratieachtergrond, velen van hun zouden namelijk niet groeten op straat.

Uit de empirische data blijkt niet dat de horeca ook getransformeerd wordt door gentrificatie en stadsvernieuwing, wat aansluit op het beeld dat de nieuwe bewoners vooral buiten de buurt sociale activiteiten ondernemen.

Het onderzoek heeft dus licht geworpen op welke effecten de nieuwe bewoners hebben op de eenzaamheid van langwonenden. Doormiddel van de data over onderling contact, gepercipieerde nieuwe bewoners, buurtactiviteiten, veiligheid en de spanningen die in de buurt spelen valt er te stellen dat de komst van nieuwe bewoners de eenzaamheid van langwonenden beïnvloed door dat er geen contact is tussen de twee groepen. Dit komt deels doordat de nieuwe bewoners niet deelnemen aan de buurtactiviteiten, zich niet voorstellen, buiten de wijken hun sociale leven doorbrengen, en doordat zij zich in een andere levensfase bevinden dan de meeste respondenten. Contact met expats, nieuwe stedelingen of statushouders is dus vrijwel niet naar voren gekomen.

Maar het zouden niet alleen nieuwe veranderingen of actuele omstandigheden zijn die het ontstaan van contact zouden belemmeren. Er komt naar voren dat langwonenden de veranderingen in de wijk nog altijd associëren met de komst van Turkse en Marokkaanse Nederlanders, die toch inmiddels vele jaren aanwezig zijn in Slotermeer en heel Nieuw West.

Wat er bij de respondenten vooral naar voren komt is dat zij het fijn zouden vinden als ‘nieuwe bewoners’ zouden groeten, de gedeelde ruimtes zonder rommel zouden behandelen en de overlast van hun kinderen op straat zouden aanpakken. Het stimuleren van dit gedrag zou al kunnen helpen om de sociale cohesie te verbeteren, en op die manier de sociale eenzaamheid mogelijk helpen doen verminderen door de grotere mogelijkheid om dan contacten te laten ontstaan. Dat zijn dan ook een paar dingen die ik buurtorganisaties zou willen meegeven. Woningcorporaties zouden bijvoorbeeld beter kunnen handhaven op het rommelvrij houden van de trapportalen, en buurtorganisaties zouden

een sociale 'etiquette' kunnen stimuleren tijdens activiteiten door deelnemers zich te laten voorstellen.

Ook is er veel naar voren gekomen dat woonduur van burens en het gemeen hebben van jonge (klein)kinderen groep overstijgend kan zijn. Van buurtouderschap zou er geen sprake zijn terwijl veel respondenten dit wel graag zouden willen. De verschillende bevindingen in dit onderzoek biedt mogelijkheden om activiteiten vorm te geven. Activiteiten zijn echter geen magische oplossing voor het beperkte contact tussen langwonenden en nieuwe bewoners, maar zou wel het contact kunnen faciliteren en stimuleren waardoor deze activiteiten toch wel een belangrijke hiervoor middel . Het gebrek aan onderlinge menging van bevolkingsgroepen en de gebrekkige sociale cohesie in de buurt laat zich waarschijnlijk ook terugzien bij de deelname aan activiteiten. Gebrekkige deelname of onderlinge contact kan dan ook grotendeels aan externe factoren te verwijten zijn. Het is dus belangrijk dat buurtorganisaties deze activiteiten wel blijven faciliteren maar rekening houden met de buurt specifieke factoren die buiten hen liggen.

Alhoewel dit onderzoek een kleine respondentengroep heeft vanwege het kwalitatieve karakter, en het perspectief van de Turks- en Marokkaanse Nederlandse onderbelicht is, komen veel resultaten overeen met bevindingen in ander onderzoek. Dat betekent dat die onderzoeken relevant en bruikbaar zijn in de context van Slotermeer. Wel is verder onderzoek nodig, waarbij een groep respondenten betrokken die de bevolkingssamenstelling van de buurt vertegenwoordigd en er onderzocht wordt hoe de verschillende groepen in de buurt de veranderingen ervaren, zo zouden bijvoorbeeld woningbezitters het anders kunnen ervaren dan huurders. Een kwantitatief onderzoek zou hier mogelijke beter voor dienen, met vragen die afgeleid zijn op bestaande onderzoeken zoals deze.

Ook zou verder onderzoeken kunnen kijken naar hoe andere contextuele zaken zoals het politieke landschap, dat beïnvloed is door jarenlange stigmatisering van islamitische Nederlanders, invloed heeft op de perceptie van bewoners. Dit als onderdeel van een onderzoek over de redenen waarom langwonenden zonder migratieachtergrond, en met een Surinaamse migratieachtergrond, zo gefixeerd lijkt te zijn op Turkse en Marokkaanse Nederlanders in hun buurt.

Verder zou er een soortgelijk onderzoek uitgevoerd kunnen worden dat zich richt op de Turkse en Marokkaanse Nederlanders die in Slotermeer wonen, en dan met name de jonge gezinnen die een generatie vertegenwoordigen waar minder onderzoek naar is gedaan.

Tot slot zou ik aan allen die aan een buurt (en samenleving) willen bouwen met een sterke sociale cohesie en waar eenzaamheid minimaal is, willen meegeven dat zij door de zogenaamde sociale

motieven achter de overheid gestuurde gentrificatie heen moeten kijken en zich niet kritiekloos ten dienste van de werkelijke motieven achter stadsvernieuwing en/of gentrificatie moeten stellen zoals al decennia door onderzoek wordt aangehaald, namelijk de markt- en waardeontwikkeling van buurten waar de langwonenden onder lijden.

Bijlagen

Bijlage 2: Literatuurlijst

Albrow, M. (1997). *The Global Age: State and Society Beyond Modernity*. Stanford University Press.

Beutel, M. E., Klein, E. M., Brähler, E., Reiner, I., Jünger, C., Michal, M., Wiltink, J., Wild, P. S., Münzel, T., Lackner, K. J., & Tibubos, A. N. (2017). Loneliness in the general population: prevalence, determinants and relations to mental health. *BMC Psychiatry*, 17(1). <https://doi.org/10.1186/s12888-017-1262-x>

Blokland, T. (2001). Middenklassers als middel: het Grotestedenbeleid en de betekenis van midden- en hogere inkomensgroepen voor grootstedelijk sociaal kapitaal. *University of Groningen Press: Beleid en Maatschappij*, 28(1), 42--53. <https://ugp.rug.nl/beleidmaatschappij/article/view/27228>

Blokland-Potters, T. (1998). *Wat stadsbewoners bindt*. Kok Agora.

Bolt, G., & van Kempen, R. (2008). *De Mantra Van De Mix*. Uitgeverij Ger Guijs.

Bos, J., & Dignum, K. (2022). *Wonen in Amsterdam 2021: Leefbaarheid*. Gemeente Amsterdam. Geraadpleegd op 12 januari 2025, van <https://www.huisvestingkwetsbaregroepen.nl/wp-content/uploads/2022/02/Factsheet-Leefbaarheid-WiA-2021.pdf>

Bos, J., & Dignum, K. (2023). *Wijken in de mix: Rapportage 2023*. Gemeente Amsterdam. Geraadpleegd op 12 januari 2025, van https://openresearch.amsterdam/nl/page/103378/20230605-wijken-in-de-mix---rapportage-2023_def.pdf

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77--101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

- Bryman, A. (2021). *Social Research Methods* (5e ed.). Oxford, Groot-Brittannië: Oxford University Press.
- Buecker, S., Ebert, T., Götz, F. M., Entringer, T. M., & Luhmann, M. (2020). In a Lonely Place: Investigating Regional Differences in Loneliness. *Social Psychological And Personality Science*, 12(2), 147--155. <https://doi.org/10.1177/1948550620912881>
- Butler, T. (2003). Living in the Bubble: Gentrification and its "Others" in North London. *Urban Studies*, 40(12), 2469--2486. <https://doi.org/10.1080/0042098032000136165>
- Campaign to End Loneliness. (2017). *The cost of loneliness*. Campaign to End Loneliness. Geraadpleegd op 12 januari 2025, van <https://www.campaigntoendloneliness.org/wp-content/uploads/cost-of-loneliness-2017.pdf>
- CBS Statline. (z.d.). <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82166NED/table?ts=1736703095266>
- CBS Statline. (z.d.-b). <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83674NED/table?ts=1736703098457>
- Chen, Y., Zhou, Y., Li, M., Hong, Y., Chen, H., Zhu, S., Zhou, Y., Yang, S., Wu, X., & Wang, D. (2023). Social capital and loneliness among older adults in community dwellings and nursing homes in Zhejiang Province of China. *Frontiers in Public Health*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1150310>
- Chevalier, J. M., & Buckles, D. J. (2019). *Participatory Action Research*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351033268>
- De Jong Gierveld, J., & Fokkema, T. (2015). Strategies to prevent loneliness. *Royal Netherlands Academy Of Arts And Sciences*, 218--230. <https://doi.org/10.4324/9781315774374-22>
- De Jong Gierveld, J., & Van Tilburg, T. (2006). A 6-Item Scale for Overall, Emotional, and Social Loneliness. *Research On Aging*, 28(5), 582--598. <https://doi.org/10.1177/0164027506289723>
- De Witte, J., Heylen, L., Schepers, W., Gryp, D., Haüssermann, F., De Donder, L., & Van Regenmortel, T. (2024). Eenzaamheid in Vlaanderen. Deel 1. Ruimte maken voor verbondenheid. *HIVA KU Leuven*. <https://eenzaamheidende buurt.be/wp-content/uploads/2024/12/Eenzaamheid-in-Vlaanderen.-Deel-1.-Plaats-maken-voor-verbondenheid.pdf>

- DPG Media. (n.d.). *Woningcorporaties: Verloedering arme wijken neemt toe, politiek moet ingrijpen. Het Parool*. Geraadpleegd op 18 januari 2025, van <https://www.parool.nl/nederland/woningcorporaties-verloedering-arme-wijken-neemt-toe-politiek-moet-ingrijpen~ba66024b8/>
- Dykstra, P. A., & de Jong Gierveld, J. (2004). Gender and marital-history differences in emotional and social loneliness among Dutch older adults. *Canadian Journal on Aging*, 23(2), 141--155. <https://doi.org/10.1353/cja.2004.0018>
- Eenzaamheid | Oorzaken en gevolgen. (z.d.). Volksgezondheid en Zorg. <https://www.vzinfo.nl/eenzaamheid/oorzaken-gevolg>
- El Moussaoui, N. (2024, 19 april). Recente migranten in Amsterdam. <https://onderzoek.amsterdam.nl/artikel/recente-migranten-in-amsterdam>
- Fennell, G. (1997). Local lives - distant ties: Researching community under globalized conditions. In J. Eade (Red.), *Living the global city: Globalization as a local process* (pp. 90-109). Routledge.
- Fischer, C. S. (1982). *To dwell among friends: Personal networks in town and city*. University of Chicago Press.
- Fischer, C. S., Jackson, R. M., Steuve, C. A., Gerson, K., Jones, L. M., & Baldassare, M. (1977). *Networks and places*. Free Press.
- Freeman, L. (2005). Displacement or Succession? *Urban Affairs Review*, 40(4), 463--491. <https://doi.org/10.1177/1078087404273341>
- Gemeente Amsterdam. (2023). *Armoedemonitor 2023*. Geraadpleegd op 1 mei 2025, van <https://onderzoek.amsterdam.nl/publicatie/armoedemonitor-2023>
- Gemeente Amsterdam. (2025). *Bevolking: Huishoudens: 3 kinderen* [Dataset]. Geraadpleegd op 29 mei 2025, van <https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/dashboard-kerncijfers?tab=indicator&thema=bevolking&indicator=BEVHH3KIND&indeling=stadsdelen&jaar=2025&gebied=F&taal=nl>
- Gemeente Amsterdam. (2025). *Bevolking: Huishoudens: 4+ kinderen* [Dataset]. Geraadpleegd op 29 mei 2025, van <https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/dashboard-kerncijfers?tab=indicator&thema=bevolking&indicator=BEVHH4KIND&indeling=stadsdelen&jaar=2025&gebied=F&taal=nl>

[kerncijfers?tab=indicator&thema=bevolking&indicator=BEVHH4PLUSKIND&indeling=stadsdelen&jaar=2025&gebied=F&taal=nl](https://openresearch.amsterdam/image/2024/4/4/factsheet_armoede_in_beeld_west.pdf)

Gemeente Amsterdam. (2024). *Factsheet: Armoede in beeld West*. Gemeente Amsterdam. Geraadpleegd op 12 januari 2025, van

https://openresearch.amsterdam/image/2024/4/4/factsheet_armoede_in_beeld_west.pdf

Gemeente Amsterdam. (2023). *Gebiedsgerichte uitwerking 2023 Sociale basis Amsterdam*. Geraadpleegd op 20 januari 2025, van

https://assets.amsterdam.nl/publish/pages/945349/2_vrm23_252_brochure_ggu_sociale_basis_west_tg.pdf

Gemeente Amsterdam. (2022). *Gebiedsanalyse 2022: 7. Geuzenveld, Slotermeer* [Rapport]. Onderzoek en Statistiek. Geraadpleegd op 29 mei 2025, van

https://openresearch.amsterdam/image/2022/5/12/07_geuzenveld_slotermeer_gebiedsanalyse_2022.pdf

Gemeente Amsterdam. (2025). *Bevolking: Nieuwe Stedelingen* [Dataset]. Geraadpleegd op 29 mei 2025, van [https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/dashboard-](https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/dashboard-kerncijfers?tab=indicator&thema=wonen&indicator=WHUUR_GEM&indeling=wijken&jaar=2023&gebied=FD&taal=nl)

[kerncijfers?tab=indicator&thema=wonen&indicator=WHUUR_GEM&indeling=wijken&jaar=2023&gebied=FD&taal=nl](https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/dashboard-kerncijfers?tab=indicator&thema=wonen&indicator=WHUUR_GEM&indeling=wijken&jaar=2023&gebied=FD&taal=nl)

Gemeente Amsterdam. (2025). *Participatie: Ernstig eenzaam* [Dataset]. Geraadpleegd op 29 mei 2025, van [https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/dashboard-](https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/dashboard-kerncijfers?tab=indicator&thema=participatie&indicator=PEENZ_P&indeling=wijken&jaar=2020&gebied=AA&taal=nl)

[kerncijfers?tab=indicator&thema=participatie&indicator=PEENZ_P&indeling=wijken&jaar=2020&gebied=AA&taal=nl](https://onderzoek.amsterdam.nl/interactief/dashboard-kerncijfers?tab=indicator&thema=participatie&indicator=PEENZ_P&indeling=wijken&jaar=2020&gebied=AA&taal=nl)

Gibbons, J., & Barton, M. S. (2016). The Association of Minority Self-Rated Health with Black versus White Gentrification. *Journal Of Urban Health*, 93(6), 909--922. <https://doi.org/10.1007/s11524-016-0087-0>

Glas, I., & Jennissen, R. (2018). Etnische diversiteit en onveiligheidsgevoelens in de buurt. *Justitiële Verkenningen*, 44(6), 63--82. <https://doi.org/10.5553/jv/016758502018044006004>

Glass, R. (1964). *London: Aspects of change*. MacGibbon & Kee.

- Haines, W. S. (1991). Ray Oldenburg, The Great Good Place: Cafés, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts and how they get you through the day. New York: Paragon House, 1989. *The Social History Of Alcohol Review*, 23, 19--22.
<https://doi.org/10.1086/sharevv23n1p19>
- Holt, S. L., Del Río-González, A. M., Massie, J. S., & Bowleg, L. (2020). "I Live in This Neighborhood Too, Though": the Psychosocial Effects of Gentrification on Low-Income Black Men Living in Washington, D.C. *Journal Of Racial And Ethnic Health Disparities*, 8(5), 1139--1152.
<https://doi.org/10.1007/s40615-020-00870-z>
- Iyanda, A. E., & Lu, Y. (2021). Perceived Impact of Gentrification on Health and Well-Being: Exploring Social Capital and Coping Strategies in Gentrifying Neighborhoods. *The Professional Geographer*, 73(4), 713--724. <https://doi.org/10.1080/00330124.2021.1924806>
- Knapen, J., Scheffer, M., & Boeije, H. (2021). Eindrapport één tegen eenzaamheid: Monitoring eenzaamheid, participatie en sociale cohesie onder ouderen 2015-2020. Nivel. <https://www.nivel.nl>
- Kleinhans, R. (2005). Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting. *Delft University Press*.
<http://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid%3Aa3bd5c2c-780a-4417-88c3-59d7e785a911/datastream/OBJ/download>
- Kleinhans, R., Veldboer, L., & Duyvendak, J. W. (2000). *Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen* [PDF]. J.W. Duyvendak.
https://www.jwduyvendak.nl/wp-content/uploads/2015/07/Kleinhans-et-al.-2000_IDD.pdf
- Koster, M. (2011). Gezellig, gewend en de misvatting van de gemengde wijk: jongeren over Overvecht. *Jongeren, wonen en sloop: stedelijke herstructurering gezien door de ogen van jongeren* (pp. 13--18). <http://dspace.library.uu.nl/handle/1874/231370>
- Laméris, J. (2018). *Living together in diversity: Whether, why and where ethnic diversity affects social cohesion*. <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/179281>
- Laumann, E.O. (1973). *Bonds of pluralism*. Wiley.

- Marsden, P. V., & Friedkin, N. E. (1994). Network studies of social influence. In S. Wasserman, & J. Galaskiewicz, *Advances in social network analysis: research in the social and behavioral sciences* (pp. 3-25). Sage.
- Metaal, S., Delnoij, M., & Duyvendak, J.W. (2006). Een Amsterdamse benadering. Vooruitkomen, samenleven en thuis voelen in Nieuw West. *Bureau Parkstad*. Geraadpleegd op 5 april 2025, van https://www.researchgate.net/publication/277556637_Een_Amsterdamse_benadering_VoorUitkomen_samenleven_en_thuis_voelen_in_Nieuw_West
- Metaal, S., van Huis, I., Duyvendak, J.W. (2019). Grote problemen van kleine groepen en kleine problemen van grote groepen. Een onderzoek naar sociale projecten bij stedelijke vernieuwing in Overtoomse Veld. *University of Amsterdam*. Geraadpleegd op 27 juni 2025, van https://www.researchgate.net/publication/343152974_Grote_problemen_van_kleine_groepen_en_kleine_problemen_van_grote_groepen_Een_onderzoek_naar_sociale_projecten_bij_stedelijke_vernieuwing_in_Overtoomse_Veld
- Newman, L., & Dale, A. (2005). Network Structure, Diversity, and Proactive Resilience Building: a Response to Tompkins and Adger. *Ecology And Society*, 10(1). <https://doi.org/10.5751/es-01396-1001r02>
- Mitchell, J. C. (1969). *The concept and use of social networks*. Manchester University Press.
- Nicolaisen, M., & Thorsen, K. (2016). What are friends for? Friendships and loneliness over the lifespan--- From 18 to 79 years. *The International Journal of Aging and Human Development*, 84, 126--158. <https://doi.org/10.1177/0091415016655166>
- Nyqvist, F., Victor, C. R., Forsman, A. K., & Cattán, M. (2016). The association between social capital and loneliness in different age groups: a population-based study in Western Finland. *BMC Public Health*, 16(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3248-x>
- Pacolet, J., Cabrero, G. R., & Sosvilla-Rivero, S. (2023). The economic cost of the loneliness of older persons. In Universitaire Pers Leuven eBooks (pp. 55--88). <https://doi.org/10.2307/j.ctv35r3v37.6>
- Phillipson, C. (2007). The 'elected' and the 'excluded': sociological perspectives on the experience of place and community in old age. *Ageing And Society*, 27(3), 321--342. <https://doi.org/10.1017/s0144686x06005629>

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
<https://doi.org/10.5860/choice.38-2454>

Redactie Brainwash. (2021, 28 juli). Stadsgeograaf Cody Hochstenbach: zelfs als het je niet boeit dat mensen dakloos zijn, is het slim om ze een huis te geven. *Brainwash*.
<https://www.brainwash.nl/programmas/brainwash-zomerradio/samenleving/2021/stadsgeograaf-cody-hochstenbach-zelfs-als-het-je-niet-boeit-dat-mensen-dakloos-zijn-is-het-slim-om-ze-een-huis-te-geven.html>

Rekenkamer Amsterdam. (z.d.). *De gemengde stad: Onderzoeksrapport*. Rekenkamer Amsterdam.
Geraadpleegd op 12 januari 2025, van <https://publicaties.rekenkamer.amsterdam.nl/de-gemengde-stadonderzoeksrapport/de-gemengde-stadonderzoeksrapport.pdf>

Rote, S., Hill, T. D., & Ellison, C. G. (2012). Religious Attendance and Loneliness in Later Life. *The Gerontologist*, 53(1), 39--50. <https://doi.org/10.1093/geront/gns063>

Samen Nieuw-West. (2024). *Uitvoeringsprogramma Samen Nieuw-West Verdieping*. Samen Nieuw-West.
Geraadpleegd op 12 januari 2025, van <https://www.samennieuw-west.nl/wp-content/uploads/2024/06/Uitvoeringsprogramma-samen-nieuw-west-verdieping.pdf>

Smale, B., Wilson, J., & Akubueze, N. (2022). Exploring the determinants and mitigating factors of loneliness among older adults. *Wellbeing Space And Society*, 3, 100089.
<https://doi.org/10.1016/j.wss.2022.100089>

Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy. *Antipode*, 34(3), 427--450. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00249>

Smits, C. H., van den Beld, H. K., Aartsen, M. J., & Schroot, J. J. (2014). Aging in the Netherlands: State of the art and science. *The Gerontologist*, 54, 335--343. <https://doi.org/10.1093/geront/gnt096>

ten Kate, R. (2023). *Understanding loneliness among older migrants*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.630715375>

ten Kate, R. L. F., Bilecen, B., & Steverink, N. (2020). A Closer Look at Loneliness: Why Do First-Generation Migrants Feel More Lonely Than Their Native Dutch Counterparts? *The Gerontologist*, 60(2), 291--301. <https://doi.org/10.1093/geront/gnz192>

- Van den Berg, M. (2020). *Dat is bij jullie toch ook zo?* Uitgeverij Prometheus.
- Van der Gref, S. (2025). *Ageing in place in deprived urban neighbourhoods: Experiences of multiple disadvantage and social exclusion among older migrants and native Dutch older adults living in Amsterdam*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].
- Van der Meer, T., & Tolsma, J. (2014). Ethnic Diversity and Its Effects on Social Cohesion. *Annual Review Of Sociology*, 40(1), 459--478. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043309>
- Van der Velden, J., & Uterlinde, M. (2025). *Analyse en handelingsperspectief gemengde wijken Amsterdam Nieuw-West* [PDF]. https://www.wijkwijzer.org/wp-content/uploads/2025/01/Analyse_en_handelingsperspectief_gemengde_wijken_Amsterdam_Nieuw-West_DEF.pdf
- Van der Zwet, R., de Vries, S., & van de Maat, J.W. (2024). *Wat werkt bij de aanpak van eenzaamheid*. Geraadpleegd op 18 Maart 2025, van <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2024-04/Wat-werkt-bij-de-aanpak-van-eenzaamheid.pdf>
- Van Grunsven, P. (2024, 24 juli). *Wat is een sociaal netwerk?* Informele Zorg. <https://kennisinformelezorg.nl/wat-is-een-sociaal-netwerk/>
- Van Tilburg, T. (2005). Gesloten uitbreiding: sociaal kapitaal in de derde en vierde levensfase. *Vrije Universiteit Amsterdam*. <https://research.vu.nl/en/publications/gesloten-uitbreiding-sociaal-kapitaal-in-de-derde-en-vierde-leven>
- Van Tilburg, T. G., & Fokkema, T. (2018). Hogere eenzaamheid onder Marokkaanse en Turkse ouderen in Nederland: Op zoek naar een verklaring. *Tijdschrift Voor Gerontologie en Geriatrie*, 49(6), 263--273. <https://doi.org/10.1007/s12439-018-0269-1>
- Van Tilburg, T. G., Steinmetz, S., Stolte, E., Van der Roest, H., & De Vries, D. H. (2021). Loneliness and mental health during the COVID-19 pandemic: A study among Dutch older adults. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(7), e249-e255. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa111>
- Veldboer, A. P. M. (2010). *Afstand en betrokkenheid in de gemengde wijk: Over afwijzende en loyale groepen bij stedelijke vernieuwing* [Unpublished master's thesis]. Universiteit van Amsterdam.

- Veldboer, L., & van der Land, M. (2011). *Inkomensdiversiteit en vertrouwen in burens in de buurt*. Universiteit van Amsterdam. Geraadpleegd op 13 maart 2025, van https://pure.uva.nl/ws/files/4486033/123437_Eindrapportage_Enschede_MvN_16_02_2011_2_.pdf
- Verwey-Jonker van Wonderen, R., & Broekhuizen, J. (2012). *Samenleven met Verschillen in Nieuw-West*. Geraadpleegd op 28 mei 2025, van <https://openresearch.amsterdam/nl/page/39400/samenleven-met-verschillen-in-nieuw-west-2012>
- Wang, C., & Burris, M. A. (1997). Photovoice: Concept, Methodology, and Use for Participatory Needs Assessment. *Health Education & Behavior*, 24(3), 369--387. <https://doi.org/10.1177/109019819702400309>
- Weiss, R. S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. MIT Press.
- Wonen in Amsterdam 2023, leefbaarheid*. (2024). Openresearch.Amsterdam. <https://openresearch.amsterdam/nl/page/106497/wonen-in-amsterdam-2023-leefbaarheid>
- Yang, J., & Moorman, S. M. (2019). Beyond the Individual: Evidence Linking Neighborhood Trust and Social Isolation Among Community-Dwelling Older Adults. *The International Journal Of Aging And Human Development*, 92(1), 22--39. <https://doi.org/10.1177/0091415019871201>
- Yang, K. (2019). [Book or article title]. Sage Journals. <https://journals-sagepub-com.vu-nl.idm.oclc.org/doi/10.1177/0091415019871201>
- Yu, R., Cheung, O., Leung, J., Tong, C., Lau, K., Cheung, J., & Woo, J. (2019). Is neighbourhood social cohesion associated with subjective well-being for older Chinese people? The neighbourhood social cohesion study. *BMJ open*, 9(5), e023332. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-023332>
- Yu, R., Leung, G., Chan, J., Yip, B., Wong, S., Kwok, T., & Woo, J. (2020). Neighborhood Social Cohesion Associates with Loneliness Differently among Older People According to Subjective Social Status. *The Journal Of Nutrition Health & Aging*, 25(1), 41--47. <https://doi.org/10.1007/s12603-020-1496-z>

